

LA HISTORIOGRAFIA DAVANT D'UN “FESTÍ DOCUMENTAL”: ESTUDIS SOBRE LA GIRONA DE LA BAIXA EDAT MITJANA I REPTES PENDENTS

ALBERT REIXACH SALA¹

L'any 2002, Manuel Sánchez es referia al “festí documental” de què poden gaudir els investigadors que s'ocupen de la Girona medieval. Ho feia en una ressenya conjunta en què lloava les edicions documentals de cartularis municipals i catàlegs de col·leccions de pergamins i lletres de l'arxiu de la ciutat fruit de la col·laboració entre la Fundació Noguera i l'Ajuntament, projecte a què tornarem a fer referència més endavant juntament amb les iniciatives diverses que han convertit la capital gironina en un observatori de referència per a l'estudi de l'edat mitjana.²

En aquest article ens centrarem precisament a revisar les principals aportacions historiogràfiques fetes des del segle XIX sobre la Girona del període baixmedieval, o sigui, el comprès, a grans trets, entre els segles XIII i XV. Posarem l'èmfasi en les contribucions basades en fonts documentals, és a dir, documentació d'arxiu conservada en els diversos i rics fons que acull la ciutat; això és tant l'arxiu municipal (Arxiu Municipal de Girona) i els eclesíastics (els fins fa poc separats Arxiu Capitular i Arxiu Diocesà) com el dipòsit de fons de les notaries de Girona (a l'Arxiu Històric de Girona), a banda d'alguns fons d'institucions o fons patrimonials conservats de manera més dispersa en els arxius esmentats o d'altres com l'Arxiu de la Diputació de Girona. A més, és clar, tindrem presents les aportacions que s'ocupen de la ciutat de l'Onyar des de l'òptica d'arxius “centrals” com els lligats a l'administració reial conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Seguint un ordre cronològic aproximat i les principals tendències dins

¹ Universitat de Lleida

² Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, “Un festín documental para los historiadores de Girona y de Cataluña”, *Anuario de Estudios Medievales*, 323/2 (2022), p. 1.059-1.062.

de la historiografia local (sovint connectada amb corrents de més abast), es descriurà la figura dels autors de referència i els principals avenços que han suposat per al coneixement de la Girona baixmedieval, és a dir, l'economia, la societat i la política en un sentit ampli de la capital gironina entre aproximadament 1200 i 1550. Finalment, s'apuntaran alguns reptes o aspectes pendents dins de les enormes possibilitats que ofereix aquest llegat que ha arribat fins als nostres dies.

LES APORTACIONS SOBRE EL PERÍODE BAIXMEDIEVAL DE LA HISTORIOGRAFIA CLÀSSICA GIRONINA (C. 1880-C. 1950)

És ben coneguda la llarga tradició existent a Girona d'historiadors anomenats locals segons les convencions acadèmiques o, per raons diverses, especialment interessats en la història de la seva ciutat. Aquesta tradició, deixant al marge textos historiogràfics d'època baixmedieval o moderna, arrenca com a mínim de la segona meitat del segle XIX. No entrarem aquí en el debat obert fa unes dècades sobre fins a quin punt es pot parlar d'una o diverses escoles històriques gironines i les valoracions que es feren, per exemple, a inicis de la dècada de 1980, quan en la preparació de les primeres grans obres de síntesi sobre la història de Girona s'advertiren els buits existents en la producció de les generacions anteriors.³

Sigui com sigui, qualsevol panoràmica historiogràfica sobre la Girona anterior al moment actual ha d'arrencar amb autors vuitcentistes que, normalment entre moltes altres preocupacions científiques o culturals, es van interessar pel passat de la ciutat on havien nascut o residien. I alguns, en concret, s'interessaren pel període que més tardanament es convingué a

³ Joaquim NADAL FARRERAS, "La investigació històrica sobre les comarques gironines a la Universitat Autònoma de Barcelona", *Revista de Girona*, 81 (1977), p. 413-414. Una visió més crítica sobre llacunes en el llegat de diverses generacions d'historiadors anteriors als anys 1970: Lluís M. DE PUIG I OLIVER, "Per una història de Girona: problemes externs i de mètode per a realitzar una història de la ciutat", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 26 (1982), p. 329-365. Una aproximació d'una dècada en rere al substrat historiogràfic sobre la Girona baixmedieval: Flocel SABATÉ CURULL, "La Catalunya del segle XV des de l'observatori gironí", a Sandra Bernato, *L'artesanía a Girona al segle XV*, Lleida: Pagès editors, 2012, p. 9-13. A propòsit d'un balanç ampli, també de fa ja fa força temps, que inclou el conjunt de les comarques gironines: Enric PUJOL, "Entre la realitat comarcal i l'atracció barcelonina", *Revista de Girona*, 200 (maig-juny 2000), p. 287-294.

denominar la baixa edat mitjana. Vegem els principals autors en aquest sentit i les contribucions que feren.

És de justícia començar per Julián de Chía i Yáñez (1818-1898), secretari i arxiver municipal durant les dècades de 1860 i 1870.⁴ Li devem especialment una obra amb el títol *Bandos y bandoleros en Gerona*, publicada entre 1888 i 1890, en què repassa, a través de volums custodiats a l'arxiu municipal amb què, per la funció que exercia, tenia un tracte quotidià, bona part dels conflictes i tensions de caràcter divers registrats a la capital gironina i el seu entorn entre mitjan segle XIV i el segle XVII. I cal insistir que aborda friccions de tipus divers perquè, malgrat el títol, l'autor no només s'ocupa de parcialitats o enfrontaments entre famílies i col·lectius dels grups benestants de la ciutat i noblesa de la rodalia, sinó també d'altres conflictes com invasions militars, atacs al call jueu o tensions entre el govern municipal i el bisbe i capítol catedralici. En realitat, revisant els centenars de pàgines dels tres volums es troben descrits molts dels episodis que travessen la història baixmedieval i moderna de Girona.⁵ En paral·lel, De Chía potser és encara més conegut per altres treballs iniciats amb col·laboracions que ara considerariem de tipus periodístic. Gairebé totes, però, es basaven en les mateixes fonts municipals, les quals li permeteren reconstruir la sèrie d'inundacions viscudes per la ciutat de l'Onyar des de l'any 1367 (en realitat, la primera documentada és de 1366) o la creació dels títols de duc i príncep de Girona, a banda d'acumular informacions sobre la festivitat de Corpus i la música i els músics en l'àmbit urbà, en aquest darrer cas, un treball fruit de la col·laboració amb el musicòleg Francisco Asenjo Barbieri.⁶

⁴ Lluís BATLLE I PRATS, "El historiador Julián de Chía", *Revista de Girona*, 32 (1965), p. 27-29.

⁵ Julián DE CHÍA, *Bandos y bandoleros en Gerona. Apuntes históricos desde el siglo XIV hasta mediados del XVII*, Girona: Imp. Librería Paciano Torres, 1888-1890, 3 vols.

⁶ Successivament: Julián DE CHÍA, *Inundaciones de Gerona: Relación histórica de las más notables que han causado en esta ciudad las avenidas de los ríos Ter, Oñar, Güell y Galligans desde la ocurrida en 28 de diciembre de 1367, hasta las que tuvieron lugar en 8 y 11 de octubre del corriente año de 1861*, Girona: Imprenta de Paciano Torres, 1861; Idem, *El Ducado y el Principado de Gerona: Apuntes Históricos*, Girona: Imprenta de Vicente Dorca, 1881; Idem, *La Festividad del Corpus: Noticias Históricas acerca de esta festividad desde el siglo XIV hasta nuestros días*, Girona: Imprenta de Paciano Torres, 1895; Idem, *La música en Gerona: Apuntes históricos sobre la que estuvo en uso en esta ciudad y su comarca desde el año 1380, hasta a mediados del siglo XVIII*, Girona: Imprenta de Paciano Torres, 1886.

Cal fer igualment menció del fill de Julian de Chía, Manuel de Chía Bajandas (1856-1917), metge, que, a banda de la seva professió mèdica, fou un expert malacòleg i, a més d'obres en aquest camp, signà una contribució rellevant a l'epidemiologia històrica, amb una investigació centrada en els brots epidèmics a Girona i la demarcació des del segle XIV al XIX publicada l'any 1901 que, pel conjunt de la cronologia que cobreix, no ha estat superada encara.⁷

Més o menys coetanis a Julián de Chía i al seu fill Manuel, sobresurten dos prohoms de la cultura gironina de finals del XIX: el periodista Enric Claudi Girbal (1839-1896) i l'advocat Emili Grahit Papell (1850-1911), membres de l'equip fundador i col·laboradors distingits de la *Revista de Girona*, nucli cultural a què tradicionalment s'ha vinculat tota una generació del tombant del segle XIX al XX.⁸ Tant Girbal com Grahit oferiren bastantes notícies sobre el període que ens ocupa. El primer dedicà uns quants estudis a l'àmbit de la religiositat popular en temps medievals i moderns (en un treball publicat en diferents fascicles a la *Revista de Girona* entre 1882 i 1887) i també una monografia a la comunitat jueva i conversa, entre d'altres contribucions més breus.⁹ Així mateix, a la seva coneguda *Guía-Cicerone de la inmortal Gerona* inclou notícies diverses sobre la baixa edat mitjana, per bé que costa identificar-ne la base o origen documental.¹⁰

Emili Grahit, al seu torn, completà una de les primeres biografies ambicioses del cèlebre cardenal Joan Margarit (una contribució, en la línia

⁷ Manuel DE CHÍA BAJANDAS, *Contribución a la epidemiología histórica de la provincia de Gerona*, Gerona: Imprenta de Paciano Torres, 1901.

⁸ Borja VILALLONGA, "La historiografía de la Restauración", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 49 (2008), p. 619-641. L'autor, tanmateix, justifica la necessitat d'abandonar la idea tradicional de l'existència d'una autèntica generació de la *Revista Girona* formada pels autors esmentats i alguns altres coetanis.

⁹ En concret, Enric Claudi Girbal dedicà recerques a les confraries i a la festa de la Concepció amb títols com *Del culto y fiesta de la Inmaculada Concepción en Gerona* (1886) o el treball, publicat en diferents entregues a la *Revista de Girona*, "Noticias sobre los antiguos Gremios y Cofradías de Gerona", *Revista de Gerona*, 6 (1882) - 11 (1887). Quant a l'estudi dels jueus i conversos gironins: Idem, *Los judíos en Gerona*, Girona: Imprenta de Gerardo Cumané, 1870; Idem, "Conversiones de judíos en Gerona y su obispado", *Revista de Gerona*, 18 (1894), 33-37. Cal destacar, finalment, la informació que aporta sobre el beguí Pere Duran de Baldac; en concret a *Ibidem*, "L'home de Santo Domingo", *Revista de Girona*, 3 (1878), p. 337-345.

¹⁰ Idem, *Guía-Cicerone de la inmortal Gerona*, Girona: Gerardo Cumané y Fabrellas, 1866.

de Girbal, basada en una desena llarga d'articles breus a la *Revista de Girona*) i altres textos sobre dos altres il·lustres gironins, el dominic fra Nicolau Eimeric i el franciscà fra Francesc Eiximenis.¹¹ També cal destacar-ne un llibre pioner dedicat a les muralles de Girona.¹²

Podem afegir a aquest grup entorn de la *Revista de Girona* cap a 1900 la figura de Joaquim Botet i Sisó (1846-1917), autor d'importantes aportacions historiogràfiques sobre numismàtica i arqueologia i en l'estudi de la geografia que, en general, transcendiren la història local de Girona.¹³ Condensà bona part de la informació que havia acumulat sobre la ciutat i la majoria de poblacions en el volum dedicat a la província de Girona i de què fou autor dins la *Geografia general de Catalunya* dirigida per Francesc Carreras i Candi.¹⁴ Abans, però, amb una confessa voluntat científica positivista i de contribuir al coneixement històric en sentit ampli, havia signat alguns treballs específics destacats com un sobre els orígens de les fires a la ciutat, a banda d'altres

¹¹ A propòsit d'aquesta contribució d'E. Grahit en forma de 19 articles a la *Revista de Girona*: Dolors CONDOM GRATACÓS, "Joan Margarit en la historiografia a partir del segle XVII", a Mariàngela Vilallonga, Eulàlia Miralles, David Prats (ed.), *El cardenal Margarit i l'Europa quatrecentista*, Actes del Simposi Internacional, Universitat de Girona, 14-17 novembre de 2006, Roma: L'Erma de Bretschneider, 2008, p. 135-152, en especial p. 140-141. Quant a Eiximenis i Nicolau Eimeric, respectivament: Emili GRAHIT, "Memoria sobre la vida y obras del escritor gironí Francesch Eiximenis", *La Renaixença*, t. III (1873) (reproduït a Emili Grahit, Jaume Massó i Torrents et al., *Estudis sobre Francesc Eiximenis*, 1, Girona: Col·legi Universitari i Diputació de Girona, 1991, p. 30-33); Idem, *El inquisidor Fray Nicolás Eymerich*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1878.

¹² Idem, *Las murallas de Gerona*, Girona: Tipografía del Hospicio Provincial, 1889. En una línia similar, aportà certa informació pel període baixmedieval corresponent a la vila de Sant Feliu de Guíxols: Idem, *Memorias y noticias para la historia de la villa de San Feliu de Guíxols*, Girona: Asociación Literaria de Gerona, 1873.

¹³ Entre d'altra bibliografia recent dedicada a Botet i Sisó: Ramon ALBERCH FUGUERAS i Josep QUER I CARBONELL, *Joaquim Botet i Sisó: Del catalanisme al nacionalisme*, Barcelona: Columna, 1998, p. 141-158; Joaquim NADAL I FARRERAS, "Joaquim Botet i Sisó (Girona 1846-Girona 1917): Història i catalanisme", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 59 (2018), p. 11-27; Elvis MALLORQUÍ GARCIA, "Joaquim Botet i Sisó, historiador, i la comarca de la Selva", *Quaderns de la Selva*, 29 (2017), p. 7-23; Miquel DE CRUSAFONT I SABATER, "El gironí Botet i Sisó, prohoms de la Renaixença", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 63 (2022), p. 409-426.

¹⁴ Joaquim BOTET I SISÓ "Província de Gerona", a Francesc Carreras i Candi (dir.), *Geografia General de Catalunya*, Barcelona: Establiment Editorial d'Albert Martín, 1913-1928, (reproducció facsímil, Barcelona: Edicions Catalanes, 1980), p. 183-1034.

episodis aïllats del passat medieval a les comarques gironines.¹⁵ A més, Botet i Sisó, juntament amb Grahit i Girbal, tingué el mèrit de convertir la *Revista de Girona* en una plataforma per publicar exemples de documentació inèdita d'època medieval i moderna procedent dels arxius de la ciutat de l'Onyar.¹⁶

Seguint el fil que es tendeix a traçar d'historiadors gironins hauríem de considerar la generació anomenada dels "Jocs Florals", amb figures de la talla de Francesc Montsalvatge (o Montsalvatje o Monsalvaje) Fossas (1853-1917) o Josep Pella i Forgas (1852-1918). Montsalvatje realitzà una incommensurable tasca d'edició documental amb l'extensa i ambiciosa obra *Notícies històriques* en 26 volums en què regestà o transcriví documentació inèdita (més de 2.500 unitats) per gairebé totes les institucions eclesiàstiques de la diòcesi de Girona, entre les quals la catedral o el monestir de Sant Pere de Galligants.¹⁷ A propòsit de terratrèmols i d'altres catàstrofes municipals també extragué algunes notícies puntuals de registres o volums de l'arxiu municipal.¹⁸ El jurista Pella i Forgas, al seu torn, fou l'autor de la coneguda *Història de l'Empordà*, en què el subtítol "*civilización en las comarcas del noreste de Catalunya*" no implicà que incidís en el cas concret de la capital gironina. I això al marge dels treballs que dedicà a institucions públiques i aspectes jurídics del Principat de Catalunya i de la Corona.¹⁹

Tampoc es pot dir que destaquin de manera concreta per il·luminar aspectes de la Girona baixmedieval les obres de dos altres coetanis una mica posteriors, Joaquim Pla i Cargol (1883-1978) i Carles Rahola (1881-1939). La

¹⁵ Joaquim BOTET I SISÓ, "Las ferias de Gerona (notas históricas)", *Revista de Girona*, 5 (1881), 361-374). Amb precisions sobre les aportacions que feu en relació amb la comarca de la Selva: MALLORQUÍ, "Joaquim Botet i Sisó", p. 8-20.

¹⁶ Jaume DE PUIG I OLIVER, "La *Revista de Girona* i la seva contribució als textos catalans antics", *Arxiu de textos catalans antics*, 7/8 (1989), p. 303-322

¹⁷ Francesc MONTSALVATGE FOSSAS, *Notícies històriques*, Olot: Impremta de Joan Bonet, vols 1-26, 1899-1917. Destaca el volum 14è dedicat al monestir de Sant Pere de Galligants.

¹⁸ Sobre aquest recull de documents en què també pouà del conegut fons Baluze de la Biblioteca Nacional de França: Francesc MONTSALVATGE FOSSAS, *Colección diplomática del condado de Besalú*, tom XIII (3r vol. de la col·lecció *Notícies Històriques*), Olot: Impremta de Joan Bonet, 1902, p. 338-391.

¹⁹ Josep PELLA I FORGAS, *Historia del Ampurdán: estudio de la civilización en las comarcas del noreste de Catalunya*, Barcelona: Luis Tasso y Serra, 1883. Pel que fa a la seva figura, al marge del pensament polític: Ramon ALBERCH FUGUERAS i Joan BOADAS RASET, "Josep Pella i Forgas, més enllà de l'homenatge", *Revista de Girona*, 111 (1985), p. 50-54.

trajectòria del primer, entre moltes altres iniciatives culturals, soci fundador de l'Institut d'Estudis Gironins, fou realment important. Tanmateix, pel que fa a l'estudi de la Girona de l'època que ens ocupa, en general, es limità a recopilar i difondre dades aportades per altres autors.²⁰ Rahola, figura polièdrica i, com se l'ha definit, "mestre d'historiadors", feu aportacions molt rellevants a la historiografia gironina.²¹ Pel que fa al cas concret del període baixmedieval, però, només sobresurten dos elements: per un costat, els esbossos biogràfics de "gironins esclarits" dels segles XIII-XV que s'inclouen al segon volum de l'obra *La ciutat de Girona*;²² per l'altre, les notícies que, preses de publicacions d'altres autors, incorpora a la seva obra *La pena de mort* com la crema de l'heretge Pere Duran de Baldac de l'any 1321 o l'exemple d'un jueu que l'any 1417 es convertí per tal de salvar l'assassí confés d'un correligionari seu que havia estat condemnat a la forca.²³

De tot plegat, es pot deduir que la línia més fecunda per a l'estudi de l'economia, la societat i la política de la Girona dels segles XIII-XV la marquen autors que es dedicaren professionalment a la gestió dels arxius de la ciutat. Encetàvem el balanç amb Julián de Chía. El principal continuador del seu llegat va ser el també arxiver municipal Lluís Batlle i Prats (1909-1979).²⁴ Dins de la seva extensíssima producció, cal assenyalar tres línies especialment

²⁰ Joaquim NADAL FARRERAS, Enric MIRAMBELL BELLOC et alii, "Joaquim Pla i Cargol, 1883-1978", *Revista de Girona*, 84 (1978) p. 311-319; Josep CLARA i RESPLANDIS, "Joaquim Pla i Cargol", a Antoni Simon Tarrés (dir.), *Diccionari d'historiografia catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, p. 927.

²¹ A propòsit de C. Rahola des del punt de vista historiogràfic i de la renovació temàtica i metodològica que impulsà: Joaquim NADAL FARRERAS, "Rahola, mestre d'historiadors", *Presència*, 423 (1976-05-22), p. 21; Joaquim NADAL FARRERAS, "Carles Rahola i Llorens", a Antoni Simon (dir.), *Diccionari d'historiografia catalana...*, p. 970-971. Tan sols per a una referència més d'entre molts altres treballs dedicats a la polièdrica figura de Rahola: Xavier CARMANIU MAINADÉ, *Carles Rahola, l'home civilitzat*, Girona: CCG-Fundació Valvi, 2006.

²² Carles RAHOLA, *La ciutat de Girona*, Barcelona: Barcino, 2 vols, 1929. També disponible reedició facsímil (amb estudi introductori de Lluís Maria de Puig i Oliver) de Barcelona: Base, 2000.

²³ Carles RAHOLA, *La pena de mort a Girona*, Episodis de la història, 193, Barcelona: Rafael Dalmau, 1975. Es tracta d'una obra original de 1934 i també n'hi ha disponible una reedició recent: Carles RAHOLA, *Breviari de Ciutadania. La pena de mort a Girona* (amb pròleg de Josep Maria Terricabras), Girona: CCG Edicions i Fundació Valvi, 2009.

²⁴ Ramon ALBERCH FUGUERAS, "El Dr. Lluís Batlle i Prats", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 25/1 (1979), p. 1-26.

importants per al coneixement sobre la baixa edat mitjana. En primer lloc, establí les bases de la tasca d'edició dels llibres de privilegis, els pergamins i les lletres reials conservats a l'arxiu municipal que s'ha completat des de la mateixa institució durant les últimes dècades. Ho feu a través de reculls de documents que editava i que acostumava a comentar i contextualitzar mitjançant altres dades. Ens referim als diversos articles que anomenava generalment “diplomatarí” d'un regnat (o del govern d'un príncep) concret dels segles XIII-XV.²⁵ En paral·lel, posà en relleu altres sèries del fons històric del consistori com ara els manuals d'acords (o llibres d'aquests del consell) i, com potser no havien fet autors anteriors, els llibres de comptes de la corporació. Així, publicà articles en què s'oferien les primeres notícies sobre la casa del consell del segle XV,²⁶ entre d'altres aspectes lligats a la fiscalitat o

²⁵ Seguint, a grans trets, la cronologia dels períodes tractats per cada treball: Lluís BATLLE PRATS, “Alfonso II en los Cartularios del Archivo Municipal de Gerona”, *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, II (1962), Barcelona: Arxiu de la Corona d'Aragó, 1962, p. 161-169; Idem, “Jaume I en el cartoral “Llibre verd” de l'Arxiu Municipal de Girona”, a *Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Zaragoza 1979, Jaime I y su época, Zaragoza: Institución Fernando el Católico, 1979, vol. III, p. 377-383; Idem, “Privilegios gerundenses de Alfonso el Benigno”, *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, València, 1969, vol. I, p. 237-243; Idem, “Diplomatario gerundense de Fernando de Antequera”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 14 (1960), p. 5-37; Idem, “Diplomatario gerundense de Fernando I”, *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Mallorca 1955, Palma: Diputació de Balears, 1970, vol. II, p. 633-661; Idem, “Diplomatario gerundense de Alfonso el Magnánimo”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XI (1956-1957), p. 5-81; Lluís BATLLE I PRATS i Santiago SOBREQÜÉS I VIDAL, “Diplomatario gerundense del rey Juan de Navarra en la lugartenencia de Cataluña (1454-1458)”, *Anuario de Estudios Medievales*, 4 (1967), p. 427-464; Idem, “Epistolario gerundense de Juan II de Aragón”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 18 (1966-1967), p. 261-346; Idem, “Diplomatario gerundense de la Reina Doña Juana Enríquez y del príncipe D. Fernando”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 16 (1963), p. 33-80; Lluís BATLLE I PRATS; Santiago SOBREQÜÉS VIDAL, “Diplomatario gerundense de la infanta Juana de Aragón, lugarteniente general de Cataluña”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 16 (1963), p. 81-106; Idem, “Epistolario gerundense del Príncipe de Viana”, *Homenatge a Jaume Vicens Vives*, Barcelona, 1965, vol. I, p. 351-364.

²⁶ Lluís BATLLE I PRATS, “La Casa del Concell de Gerona en 1498”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 17 (1964-1965), p. 373-381; Idem, “La antigua capilla de San Miguel de la casa de la ciudad”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 20 (1970), p. 317-355.

funcionament del govern municipal;²⁷ sobre el pas de sant Vicenç Ferrer per la ciutat²⁸ i actes festius o de celebració pública per diverses efemèrides,²⁹ així com qüestions tocants a l'organització de la minoria jueva;³⁰ alhora, com molts altres autors precedents, traçà aproximacions biogràfiques de diversos gironins il·lustres.³¹ Finalment, en la que segurament fou la vessant més prolífica, eixamplà de manera evident el coneixement fins llavors de l'activitat cultural (i entorn de qüestions puntuals d'art i arquitectura) a la Girona baixmedieval i moderna amb la seva tesi doctoral i recerques posteriors sobre les biblioteques i producció documental i librària. Totes aquestes aportacions s'aplegaren a la monografia *La cultura a Girona de l'Edat Mitjana al Renaixement*.³² En paral·lel, dugué a terme l'edició de diversos

²⁷ Lluís BATLLE I PRATS, "Censo y población de San Feliu de Guíxols en 1360", *Miscel·lània d'estudis dedicats a Martínez Ferrando*, Madrid: Anaba, 1968, p. 43-52; Idem, "Trigo sardo y siciliano en el abastecimiento de Gerona en 1424", *VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Relaciones económicas y Comerciales en el Mediterráneo del siglo XII al XVI)*, Cagliari, 1957, Madrid, 1961, vol. VI/1, p. 271-284.

²⁸ Lluís BATLLE I PRATS, "La canonización de San Vicente Ferrer y su conmemoración en Gerona", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 27 (1954), p. 5-8.

²⁹ Lluís BATLLE I PRATS, "El juratori del Consell Municipal de Girona", *Butlletí de l'Associació Arqueològica de Girona*, 2 (1979); Idem, "Los funerales de Pedro el Ceremonioso en Gerona", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 17 (1944), p. 139-143; Idem., "El viaje de los Reyes Católicos a Gerona, última etapa de la recuperación de la Cerdeña y Rosellón", *Hispania*, 13 (1943), p. 631-645; Idem, "Fiesta en Gerona por la conquista de Granada. Enero-febrero de 1492", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 1 (1946), p. 94-107; Idem, "Juglares en la Corte de Aragón y en el municipio de Gerona en el siglo XIV", *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, Madrid: Patronato Marcelino Menéndez y Pelayo, 1954, vol. 5, p. 165-184.

³⁰ Lluís BATLLE I PRATS, "Ordenaciones relativas a los judíos gerundenses", *Homemage a J.M. Millàs i Vallicrosa*, Barcelona, 1954, vol. I, p. 83-92; Idem, "Más precisiones sobre el Call gerundense. La ordenación de 1418", *Sefarad*, 21 (1961), p. 48-57.

³¹ Lluís BATLLE PRATS, "Documents per a la biografia i obres dels artistes gironins Francesc Artau i Pere Compte", *Miscel·lània Puig i Cadafalch*, Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Històrics; Institut d'Estudis Catalans, 1947-1954, vol. I, 139-147; i Idem, "Notes biogràfiques del juriconsult gironí Tomàs Mieres", *IX Congreso di Storia della Corona d'Aragona, La Corona d'Aragona e il Mediterraneo: aspetti e problemi comuni da Alfonso il Magnanimo a Ferdinando il Cattolico (1416-1516)*, Nàpols, 11-15 abril 1973, vol. II, Nàpols: Società Napoletana di Storia Patria, 1982, p. 177-190.

³² Lluís BATLLE PRATS, *La cultura a Girona de l'Edat Mitjana al Renaixement*, Col·lecció de Monografies de l'IEG, 7, Girona: Institut d'Estudis Gironins, 1979.

inventaris de béns o altres tipologies documentals idònies per penetrar en la història cultural i que, alhora, li permeteren obrir algunes finestres al món de l'assistència o la farmàcia.³³

Justament en l'àmbit de la història de la cultura també fou molt important l'obra posterior d'Enric Mirambell (1947-2020). Entre el vast llegat del que fou cronista oficial de la ciutat fins al seu traspàs, sobresurten les contribucions sobre el món de la impremta i l'ensenyament a la Girona tardomedieval i d'inicis d'època moderna.³⁴ Successiu director del llavors incipient Arxiu Provincial i de la Biblioteca Pública, exercí una altra funció clau: a semblança de Julián de Chía i Lluís Batlle amb les fonts de l'arxiu municipal, constitueix un dels autors pioners a extreure notícies dels protocols notariais històrics de la ciutat.³⁵

Finalment, és necessari fer esment d'altres autors de la primera meitat del segle XX i que, igual que Ll. Batlle, es consideren membres de la generació articulada entorn dels *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*: Pelai Negre Pastell i Jaume Marquès Casanovas. Negre feu contribucions molt rellevants sobre la noblesa medieval i moderna a les terres gironines que, per tant, ens il·luminen

³³ Lluís BATLLE I PRATS, "Inventari dels béns de l'Hospital de la Seu de Girona (10 gener 1362)", *Estudis Universitaris Catalans*, 19 (1934), p. 58-80; Idem, "Inventari dels béns de Guillem de Coll, apotecari-especier de Girona, 1454", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols de Barcelona*, 6 (1978), Miscel·lània en honor de Josep M. Madurell i Marimon, p. 199-213.

³⁴ Vegeu sobre E. Mirambell: Narcís-Jordi ARAGÓ, "Enric Mirambell i l'esperit de Girona", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 49 (2008), p. 13-18. Una relació exhaustiva de la bibliografia publicada fins a l'any 2008: Brigit NONÓ RIUS, "Bibliografia d'Enric Mirambell i Belloc (1947-...)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 49 (2008), p. 269-277. Amb relació a la Girona del període en què ens centrem, es pot ressaltar títols com ara Enric MIRAMBELL, *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, Girona: Ajuntament de Girona, 1988; o Idem, "Sol·licitud d'una relíquia de Sant Narcís per a la Catedral de València", *Miscel·lània en honor del cardenal Narcís Jubany i Arnau*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1992, p. 453-457.

³⁵ És una bona prova d'això la contribució feta a l'estudi de la comunitat jueva: Enric MIRAMBELL, "Documentos para el ordenamiento jurídico y económico del barrio judío de Gerona (siglo XV)", *En la España Medieval*, 7 (1985), (*La ciudad hispánica durante los siglos XIII al XVI*, Actas del coloquio celebrado en La Rábida y Sevilla del 14 al 19 de septiembre de 1981), vol. II, Madrid: Universidad Complutense, 1985, p. 1.465-1.468.

ahora sobre la societat de la seva capital.³⁶ Marquès, en canvi, destaca per la recerca documental que, gràcies de nou a la seva condició d'arxiver (en el seu cas com a custodi de l'Arxiu Capitular), dugué a terme sobre diversos edificis del Barri Vell i que donà peu a la sèrie en quatre volums iniciada amb el títol *Girona Vella* i culminada amb *Casals de Girona* (1979-1984).³⁷ També contribuï a la història de la minoria jueva a la ciutat.³⁸

En síntesi, pels volts de 1950 ja trobem a la ciutat de l'Onyar una trajectòria realment consolidada d'estudis sobre l'època baixmedieval. I, encara que el repertori de temes tractats no fos excessivament ampli (i es facin evidents alguns èmfasis fins a cert punt reiteratius en qüestions com certes biografies de gironins eminents per factors diversos, la minoria jueva, la producció cultural o l'urbanisme), es constata, sobretot, una consciència clara de les possibilitats que oferien les fonts documentals per millorar l'estat de coneixements sobre el període i la història gironina en general.

LA TRÍADA DE REFERÈNCIA SOBRE LA GIRONA BAIXMEDIEVAL: S. SOBREQUÉS, C. GUILLERÉ I J. FERNÁNDEZ TRABAL

Sobre aquesta capa de contribucions que es començà a acumular des de la segona meitat del segle XIX i al llarg de la primera meitat del segle passat se situa la que hauríem d'anomenar la tríada de referència per a l'estudi de

³⁶ Pelai NEGRE PASTELL, "La cofradía de San Jorge y la nobleza gerundense", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 6 (1951), p. 271-322; Idem, "La cofradía de San Jorge y la nobleza gerundense", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 7 (1952), p. 7-59; Idem, "Comentari d'uns documents relatius a la confraria de Sant Jordi", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 25/2 (1981), p. 11-27. Cal situar aquestes contribucions en el marc d'una recerca més àmplia dedicada a l'anàlisi de la noblesa del bisbat de Girona: Pelai NEGRE PASTELL, "Divisiones territoriales y jerarquía nobiliaria en las comarcas gerundenses en época medieval", *Pyrene* (col·lecció d'articles publicada entre els n. 22-57, anys 1951-1955, d'aquesta revista). També cal tenir present en aquest mateix àmbit: Idem: "El ducat, més tard principat de Girona", *Revista de Girona*, 13 (1960), p. 23-31.

³⁷ Amb precisions sobre la figura i obra de Marquès Casanovas: Gabriel ROURA GÜIBAS, "El Dr. Jaume Marquès i Casanovas. Apunt biogràfic", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 33 (1994), p. 13-23; Jaume MARQUÈS PLANAGUMÀ, "Bibliografia del doctor Jaume Marquès", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 33 (1994), p. 25-36. Quant a les seves obres més destacades en relació amb la ciutat de Girona: Jaume MARQUÈS CASANOVAS, *Girona Vella*, vols. I i II, Girona: Ajuntament de Girona, 1979; Idem, *Indrets de Girona*, vol. III, Girona: Ajuntament de Girona, 1981, Idem, *Casals de Girona*, vol IV, Girona: Ajuntament de Girona, 1984.

³⁸ Jaume MARQUÈS CASANOVAS, "Judíos de Gerona en el siglo XIII", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 25/1 (1979), p. 283-298.

la Girona a l'època baixmedieval. Una tríada formada, alhora, per autèntics noms propis dins del panorama historiogràfic català del segle XX: Santiago Sobrequés, Christian Guilleré i Josep Fernández Trabal.

Santiago Sobrequés Vidal (1911-1973), ben mirat, fou contemporani de Lluís Batlle i com altres autors estigué vinculat a l'Institut d'Estudis Gironins. Tanmateix, segons han assenyalat diversos estudis, es trobava en una posició intermèdia que connectava els cercles d'historiadors de perfil més aviat local que acabem de descriure amb l'avantguarda de la historiografia catalana de les dècades centrals del segle XX que representava precisament el seu amic personal, i també natural gironí, Jaume Vicens Vives.³⁹ En aquest sentit, podríem considerar Sobrequés Vidal pioner a l'hora de convertir la ciutat de Girona en un dels principals laboratoris per a l'estudi de la història de la Catalunya medieval. És cert que altres autors com Ll. Batlle o E. Mirambell també participaren en bastants congressos d'àmbit català i espanyol i contribuïren a situar aquesta ciutat en el mapa de la historiografia acadèmica. Tanmateix, Sobrequés Vidal fou capdavanter a l'hora d'analitzar el cas gironí a la llum dels nous plantejaments que es difonien en el camp de la història social i política d'abast internacional. No en va, l'autor a què ens referim encara constitueix avui un referent indiscutible i, en molts aspectes no superat, de l'estudi de la noblesa al Principat, alhora que un especialista respectat en el quatre-cents català.⁴⁰

³⁹ Vegeu la biografia (amb una relació bibliogràfica actualitzada fins a l'any 1974) de Sobrequés i Vidal elaborada poc després de la seva mort i altres aportacions més recents fins a les aparegudes amb motiu del centenari del seu naixement l'any 2011: Josep M. SALRACH MARÉS, *Santiago Sobrequés i Vidal: biografia d'un historiador gironí*, Girona: Col·legi Universitari de Girona-Universitat Autònoma de Barcelona, 1974; Javier ANTÓN PELAYO, Montse JIMÉNEZ SUREDA, "Santiago Sobrequés: vida i obra", *Manuscrits*, 12 (1994), p. 357-366; Mercè MORALES MONTOYA i Jaume SOBREQÜÉS CALLICÓ (eds.), *Santiago Sobrequés i Vidal: Historiador, professor i ciutadà (1911-1973)*, Barcelona: Base, 2011; Josep CLARA RESPLANDIS, *Santiago Sobrequés i Vidal: La història al servei d'un país*, Barcelona: Base, 2011.

⁴⁰ Sobre aquesta faceta historiogràfica: Josep M. SALRACH MARÉS, "Santiago Sobrequés i la història social del poder: entre el present de l'historiador i el passat medieval", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 22 (2011), p. 283-298. Remetem també a aquest treball per les consideracions oportunes sobre tres temes axials en l'obra de Sobrequés que no afecten directament l'escenari i període que ens ocupa, a saber: la noblesa (a què dedicà obres de síntesi ineludibles com ara *Els barons de Catalunya -1957-* o *Els grans comtes de Barcelona -1969-*), el compromís de Casp amb un èmfasi especial en el paper dels grups nobiliaris (destaca *La noblesa catalana i el Compromís de Casp -1973-*) i la guerra civil catalana de 1462-1472 (amb el recull d'articles o treballs de publicació dispersa realitzats en col·laboració amb Jaume Sobrequés i Callicó, *La Guerra Civil Catalana del segle XV*, Barcelona: Edicions 62, 1973, 2 vols.).

Igualment, però, es manifestà com un fecund historiador de la seva pròpia ciutat.⁴¹ En podem assenyalar tres autèntiques fites. D'una banda, el treball sobre el cens elaborat l'any 1462 des del consell municipal de Girona per a l'organització militar respecte a l'esclat de la guerra civil i a través del qual traçà una radiografia de la societat gironina de mitjan segle XV amb una aproximació a la demografia, la topografia urbana i l'estratificació socioprofessional i econòmica.⁴² De l'altra, l'estudi dedicat al règim municipal en què posava en relleu les línies mestres del funcionament del govern de la ciutat durant les dècades centrals del segle XV, amb notícies puntuals de moments anteriors, alhora que oferia una descripció dels principals conflictes polítics en l'àmbit local registrats entre l'any 1437 i l'esclat de la guerra civil, a més d'una relació nominal dels qui ocuparen càrrecs entre aquest primer any i 1470.⁴³ Segueix la cabdal aportació sobre la guerra que esclatà al Principat entre els anys 1462 i 1472, amb especial atenció a la seva evolució en l'escenari concret de la ciutat de Girona.⁴⁴ Sobrequés també s'encarregà, conjuntament amb Ll. Batlle i d'acord amb el projecte encetat per aquest arxiver, de dos diplomataris de documentació del municipi centrats en els anys previs i posteriors a l'esmentada guerra.⁴⁵ Finalment, Sobrequés redactà

⁴¹ Christian GUILLERÉ, "Homenatge d'un historiador francès a Sobrequés", *Revista de Girona*, 164 (maig-juny, 1994), p. 70-73.

⁴² Santiago SOBREQUÉS VIDAL, "Censo y profesión de los habitantes de Gerona en 1462", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 6, (1951), p. 193-246. L'autor, a més de contextualitzar el document consultant els manuals d'acords de 1462-1464 i omplir alguns buits amb el creuament de dades d'altres registres, sobretot el d'una talla repartida el mateix any 1462, planteja aproximacions als quatre grans temes indicats.

⁴³ Santiago SOBREQUÉS VIDAL, "Régimen municipal gerundense en la baja edad media. La insaculación", *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, 10 (1955), p. 165-232. Aquest treball i l'esmentat a la nota anterior, juntament amb la pràctica totalitat dels que citarem a continuació a propòsit de Girona, foren aplegats amb traduccions al català en l'obra pòstuma: Santiago SOBREQUÉS VIDAL, *Societat i estructura política a la Girona medieval*, Barcelona: Curial, 1975.

⁴⁴ Santiago SOBREQUÉS VIDAL, "La Leyenda y la Historia en el sitio de Gerona de 1462", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 7 (1952), p. 267-349; Idem, *El setge de la Força de Girona en 1462*, Barcelona: Rafael Dalmau, 1962. El primer treball fou reproduït, amb traducció al català, a Santiago SOBREQUÉS, Jaume SOBREQUÉS, *La guerra civil catalana...* vol. I, p. 145-223.

⁴⁵ Ll. BATLLE PRATS i S. SOBREQUÉS I VIDAL, "Diplomatario gerundense del rey Juan de Navarra...", p. 427-464; Idem, "Diplomatario gerundense de la infanta Juana de Aragón...", p. 81-106.

nous estudis biogràfics de Joan Margarit i Pau en què descobria una bona part dels avantpassats del cardenal gironí, al costat d'altres contribucions més concretes sobre famílies jueves assentades a la ciutat i la demarcació.⁴⁶

Si Sobrequés emprava per primer cop de manera decidida Girona a fi d'explorar alguns aspectes dins d'un projecte d'investigació més ampli sobre la política i la societat de la Catalunya del segle XV, Christian Guilleré consagrà tota una tesi doctoral a la ciutat i el seu entorn per comprendre el tres-cents en el conjunt del Mediterrani nord-occidental.⁴⁷ Reconeixent-se continuador d'una part del llegat del primer, aquest investigador francès ha observat des de punts de vista molt diversos la capital gironina.⁴⁸ Alhora, la seva obra ocupa un lloc de privilegi entre les monografies sobre ciutats i viles del Principat i del conjunt dels regnes ibèrics. No en va, en el món acadèmic

⁴⁶ Pel que fa als treballs que permeteren ampliar les dades conegudes sobre els Margarit: Santiago SOBREQUÉS VIDAL, "Algo sobre el origen de Pedro Margarit", *Revista de Indias*, 12 (1952), p. 321-334; Idem, "Documentos relativos a la familia Margarit. Ensayo de reconstrucción del árbol genealógico del Cardenal gerundense", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 12 (1958), p. 245-299. Recordem sobre les investigacions a propòsit del bisbe Joan Margarit i la seva nissaga: D. CONDOM GRATACÓS, "Joan Margarit en la historiografia...", p. 135-152. Cal dir, a més, que una versió de la biografia del cardenal pensada per a l'alta divulgació va ser traduïda al català i publicada fa pocs anys: Santiago SOBREQUÉS I VIDAL, *Joan Margarit i Pau: La tràgica fi de l'edat mitjana a Catalunya*, Barcelona: Base, 2006. Quant a l'estudi d'algunes famílies jueves: Idem, "Familias hebreas gerundenses. Los Zabarra y los Caravita", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 2 (1947), p. 68-98; Idem, "Familias hebreas gerundenses. Los Falcó", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 3 (1948), p. 113-126.

⁴⁷ Sobre la trajectòria i personalitat acadèmica de Guilleré: Guido CASTELNUOVO, Sandrine VICTOR, "En hommage à Christian Guilleré. Des Pyrénées aux Alpes", a Guido Castelnuovo, Sandrine Victor (eds.), *L'Histoire à la source : acter, compter, enregistrer (Catalogne, Savoie, Italie, XIIe-XVe siècle)*, Mélanges offerts à Christian Guilleré, vol. 1, Chambéry: Université Savoie Mont Blanc, 2017, vol. 1, p. 25-38. Una relació de la bibliografia completa a *Ibidem*, p. 7-16. La pràctica totalitat dels primers treballs de Guilleré abans de la defensa de la tesi doctoral es troben aplegats a: Christian GUILLERÉ, *Diner, poder i societat a la Girona del segle XIV*, Girona: Ajuntament de Girona, 1984. Posteriorment, una versió revisada de la investigació per a l'obtenció del títol de doctor es publicà en català: Idem, *Girona al segle XIV*, Girona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993-1994, 2 vols.

⁴⁸ A propòsit de la identificació amb el treball previ de Sobrequés: C. GUILLERÉ, "Homenatge d'un historiador francès...", p. 70-73. De fet fou el principal guia de Guilleré en l'exploració dels arxius catalans i possiblement també qui l'induí a iniciar-se en la recerca amb una tesi de llicenciatura sobre la noblesa del bisbat de Girona entre finals del segle XIV i principis del XV.

hispanic s'associa fàcilment el nom de l'autor amb Girona i el segle XIV, de manera que s'ha usat molt sovint la seva obra com a element de comparació en l'anàlisi d'altres casos.⁴⁹ Des d'un altre punt de vista, els seus avenços permeteren fixar una nova lectura o narrativa *oficial* de la història de la ciutat a la baixa edat mitjana.⁵⁰

Amb vista a presentar breument l'obra de Guilleré i el seu impacte en el coneixement de la Girona dels segles XIV i XV, cal fer un ràpid esment a l'entorn historiogràfic en què es gestà. I no és altre que el de la darrera etapa de l'anomenada tercera generació dels Annals, en què el paradigma historiogràfic francès (i, per extensió, de bona part del sud d'Europa) començà a pivotar cap a la història de les mentalitats. Malgrat això, autors com Guilleré seguiren fidels als vells postulats de la història econòmica i social i a la fórmula clàssica de les monografies regionals. Els directors de la recerca doctoral de Guilleré defensada a l'Université Paris I Panthéon-Sorbonne l'any 1990, foren, successivament, l'hispanista i especialista en contactes entre la península Ibèrica i el Magrib, Charles Emmanuel Dufourcq i, després del traspàs d'aquest, el prestigiós medievalista Georges Duby. En darrera instància, Guilleré representa un clar exponent de la llarga tradició d'historiadors francesos dedicats als regnes hispànics a l'època medieval.⁵¹

Així s'entén millor l'ambició per cobrir un ventall vastíssim de temes que van des del paper de les ciutats en el territori i la seva estructura social fins a la crisi demogràfica, econòmica i política dels darrers segles medievals passant per altres qüestions que acaben esdevenint més secundàries com l'activitat constructiva o la caritat i l'assistència.⁵² Aquesta diversitat d'interessos

⁴⁹ La seva utilitat de cara a treballs de comparació ja es pronosticava poc després de la publicació del conjunt de la tesi en català: Pere ORTI GOST, "Christian Guilleré, Girona al segle XIV, 2 vols....", *Anuario de Estudios Medievales*, 28 (1998), p. 978-979.

⁵⁰ Vegeu, en aquesta línia, síntesis de divulgació elaborades pel mateix autor fins i tot abans de la publicació de la tesi doctoral: Christian GUILLERÉ, *Girona medieval: l'etapa d'apogeu (1285-1360)*, Girona: Diputació de Girona; Ajuntament de Girona, 1991; Idem, *Girona medieval: crisis i desenvolupament (1360-1460)*, Girona: Diputació de Girona; Ajuntament de Girona, 1992.

⁵¹ Adeline RUCQUOI, "La Historia en el horizonte del año 2000. El medievalismo francés y la historia de España", *Revista de Historia Jerónimo Zurita*, 71 (1995), p. 199-218.

⁵² Per a una ressenya completa del primer volum de la tesi en què s'aborden la majoria d'aquests àmbits: Lluís TO FIGUERAS, "Girona en una tesi doctoral francesa", *Revista de Girona*, 165 (juliol-agost 1994), p. 95-96.

parteix d'un sondeig de pràcticament tots els arxius gironins (el municipal, els fons notariais de la ciutat o els de l'Hospital Nou i l'Almoïna del Pa de la seu, en part dipositats a l'antic arxiu provincial o al de la Diputació, així com els arxius diocesà i capitular). Amb tot, també n'inspeccionà d'altres llocs que contenen documentació en relació amb Girona, especialment l'Arxiu de la Corona d'Aragó amb prospeccions en diverses sèries de Cancelleria i, dins del Reial Patrimoni, del Mestre Racional i del Batlle General de Catalunya.

Caldria remarcar tres grans contribucions de l'extensa obra de Guilleré. En primer lloc, la tasca que duu a terme de descripció del mosaic de poders existent a la ciutat i al seu àmbit territorial durant la primera meitat del segle XIV, identificant els delegats de l'administració reial, l'Església i els senyors feudals laics i, en darrer lloc, el municipi. Així, d'una banda, ofereix un estudi dels oficials reials de la demarcació de Girona al llarg del tres-cents pràcticament inèdit pel que fa al conjunt del principat; de l'altra, tenint en compte la historiografia precedent, revisa les primeres manifestacions d'unes estructures de govern comunitàries, alhora que alguns aspectes de la seva evolució entre aproximadament 1330 i 1380 (amb un èmfasi especial en canvis polítics introduïts des de la cort del Cerimoniós i el seu primogènit en la dècada de 1370) i a l'aparició dels distints oficis o càrrecs. En aquest darrer cas, a més, ofereix un complet repertori dels qui ocuparen la principal magistratura, la de jurat, entre els exercicis de 1323 i 1396.⁵³

En paral·lel, Guilleré esbossa també la dinàmica fiscal i financera experimentada per l'administració gironina entre 1340 i 1360. Moltes d'aquestes aportacions les va fer en el marc del grup franco-espanyol dedicat a l'estudi de la fiscalitat que dirigiren, a cavall del segle passat i inicis de l'actual, Denis Menjot i Manuel Sánchez del CSIC. Així, en la seva tesi ja documentava el recurs dels jurats gironins als préstecs a curt termini oferts pels jueus des de les dècades de 1320 i 1330 i, a continuació, a l'emissió

⁵³ C. GUILLERÉ, *Diner, poder i societat...*, p. 67-87; Idem, *Girona al segle XIV...*, vol. I, p. 59-170. Quant a la complexa dinàmica política de les dècades de 1370 i 1380: Idem., *Diner, poder i societat...*, p. 89-100 ; Idem, *Girona al segle XIV...*, vol. II, p. 281-301. Un treball més recent sobre els conflictes viscuts en aquests anys: Idem, "Le roi, les artisans et le patriciat à Gerone: autor d'une ordonnance royale de 1375", a Florent Garnier, Armand Jamme, Anne Lemonde i Pere Verdés Pijuan (eds.), *Cultures fiscales en Occident du Xe au XVIIe siècle. Études offertes à Denis Menjot*, Tolosa: Presses Universitaires du Midi, 2019, p. 253-263. Pel que fa al llistat de jurats que publicà: Idem, *Girona al segle XIV...*, p. 302-307.

de deute des d'inicis de la dècada de 1340 o l'any 1360; i posteriorment dedicà un parell de treballs a una panoràmica ràpida sobre les impositcions municipals des de mitjan segle XIV i fins a mitjan segle XV i alguna síntesi, basada en privilegis continguts al *Llibre Verd* o en l'edició de lletres reials conservades pel consistori gironí, sobre la consolidació d'unes estructures financeres pròpies de la hisenda local que quallà a la ciutat de Girona com en la majoria de ciutats i viles catalanes. De tota manera, no es pot dir que esgotés la documentació disponible a l'arxiu municipal per a l'estudi d'aquestes dinàmiques.⁵⁴

En un altre ordre de coses, els enfocaments multidireccionals de l'autor que ens ocupa il·luminen sobre molts aspectes de l'economia i la societat gironines del segle XIV. Una de les seves preocupacions historiogràfiques era justament la de demostrar que durant la segona meitat d'aquest centúria, malgrat el que s'havia afirmat tradicionalment, es continuà registrant un cert creixement. Amb aquest objectiu de reconstruir l'evolució econòmica i social en un sentit ampli recorre a un mètode que destaca per innovador en el marc historiogràfic gironí. I és que es basa molt sovint en una font que autors precedents havien treballat poc tret d'excepcions puntuals com E. Mirambell: l'ingent dipòsit documental dels notaris reials de la ciutat. D'aquesta forma, completà diversos estudis partint de certes sèries documentals.⁵⁵ Primerament, una aproximació a la mortalitat que causaren la pesta negra i rebrots epidèmics immediatament posteriors del darrer terç

⁵⁴ Els principals treballs posteriors a la publicació de la seva tesi sobre aquestes qüestions són: Christian GUILLERÉ, "Les sources financières et fiscales de Gérone à la fin du Moyen Âge", a Denis Menot i Manuel Sánchez Martínez (coords.), *La fiscalité des villes au Moyen Âge (France méridionale, Catalogne et Castille)*, 1, Étude des sources, Toulouse, Privat, 1996, p. 45-56, Idem, "Un exemple de fiscalité urbaine indirecte: les impositions géronaises aux XIVe et XVe siècles", a Denis Menjot i Manuel Sánchez Martínez (ed.), *La fiscalité des villes au Moyen Âge (Occident méditerranéen)* 2, *Les systèmes fiscaux*, Toulouse: Privat, 1996, p. 423-445; Idem, "Structures et pratiques de gestion financière et fiscale à Gérone à la fin du Moyen Âge", a Denis Menjot i Manuel Sánchez Martínez (coords.), *La fiscalité des villes au Moyen Âge (Occident méditerranéen)*, vol. 4 (La gestion de l'impôt: méthodes, moyens, résultats), Tolosa: Privat, 2004, p. 39-55.

⁵⁵ Christian GUILLERÉ, Anthony PINTO, "Bilan des recherches sur le notariat géronais (XIIIe-XVe siècles)", a *Documentació notarial i Arxius: Els fons notarial com a eina per a la recerca històrica*, Jornades celebrades els dies 5 i 6 d'octubre de 2006 a l'Arxiu Històric de Girona, Barcelona: Generalitat de Catalunya-Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, 2007, p. 35-59.

del segle XIV a partir de conjunts de testaments.⁵⁶ Alhora, aportà informació sobre preus i salaris en relació amb diversos mercats i institucions de la ciutat de l'Onyar i analitzà amb cert detall l'àmbit del crèdit a curt termini que s'articulà al voltant d'aquesta entre aproximadament 1320 i 1340.⁵⁷ Oferí igualment dades valuoses sobre la dinàmica comercial mitjançant l'anàlisi de les franqueses concedides des de l'administració municipal als mercaders locals, de les fires i mercats, així com de les societats i comandes concertades davant de notaris gironins, entre d'altres contractes.⁵⁸ Tot plegat es fa amb una atenció preponderant en l'arc cronològic comprès entre 1320 i 1360. Així mateix, l'interès per l'evolució demogràfica el portà a l'anàlisi de dos registres de talles (una repartida l'any 1360 i l'altra l'any 1388) i, tal com havia fet S. Sobrequés, aprofita aquestes fonts per caracteritzar distints sectors socials.⁵⁹ Finalment, concentra investigacions ulteriors en tres grups: el sector de professionals de la medicina, els juristes i experts en lleis en general i, en darrer terme, la capa més preeminent de famílies gironines.⁶⁰ Aquesta última representa, doncs, el segment que, segons hem desgranat,

⁵⁶ Christian GUILLERÉ, "La peste noire à Gérone (1348)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 27 (1984), p. 87-164.

⁵⁷ Respectivament: C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV...*, vol. I, p. 289-328 (una versió més recent d'aquest treball sobre preus i salaris: Idem., "Prix et salaires en Catalogne au XVe siècle", a *Sources sérielles et prix au Moyen Âge, Travaux offerts à Maurice Berthe*, Toulouse: Publications de l'Université Toulouse II-Le Mirail, 2009, p. 123-147); Idem., "Le crédit à Gérone au début du XVe siècle", a *La documentación notarial y la Historia*, Actas del II Coloquio de Metodología Histórica Aplicada, vol. II, Santiago de Compostela: Universidad de Santiago, 1984, p. 363-379 (en línies generals, es reproduïx a C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV...*, vol. I, p. 390-409; i s'amplia a Idem., "Notariat et crédit: Gérone et ses campagnes dans les années 1330-1340", a François Menant, Odile Redon (eds.), *Notaires et crédit dans l'Occident méditerranéen médiéval*, Rome-Paris: École française de Rome, 2005, p. 207-224). Val la pena destacar les aportacions recents de Ll. Sales i Favà sobre aquest àmbit i incloent notícies sobre diversos operadors residents a la ciutat de Girona: Lluís SALES I FAVÀ, *Crédit privat i morositat a la Catalunya baixmedieval. Baronia de Llagostera*, Madrid: CSIC, 2022.

⁵⁸ C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV...*, vols. I (p. 179-218) i II (p. 373-413).

⁵⁹ Quant a la talla del primer any: C. GUILLERÉ, *Diner, poder i societat...*, p. 121-152. Per la del segon: Idem, *Girona al segle XIV...*, vol. II, p. 7-114.

⁶⁰ Pel que fa al sector mèdic: C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV...*, vol. II, p. 358-373 (la versió original del text és: Christian GUILLERÉ, "Le milieu médical gironnais au XVe siècle", *Santé, médecine et assistance au Moyen Âge*, Actes du 110e Congrès national des Sociétés savantes, Histoire médiévale, 1985, vol. I, Paris, 1987, p. 263-281). Quant als juristes: Idem, *Girona al segle XIV...*, vol. I (p. 140-146), II (p. 338-358).

el mateix autor identifica com un veritable patriciat i que aborda rastrejant-ne les aliances matrimonials i alguns apunts de la seva activitat política.⁶¹ La inspecció dels grups esmentats permet a Guilleré descriure diverses nissagues amb protagonisme d'índole vària durant la primera meitat del segle XIV i reconstrueix, per exemple, l'arbre genealògic d'algunes d'elles.⁶² Altres treballs més o menys simultanis o posteriors han suposat una aportació similar.⁶³

Amb tot, la principal monografia d'una família de la Girona de l'època (i, en realitat, també del conjunt del Principat i, fins a cert punt, de la Corona d'Aragó) és obra del tercer gran autor en la historiografia medievalista sobre la ciutat de l'Onyar, Josep Fernández Trabal. Es tracta d'una tesi doctoral que preparà més o menys en paral·lel a la de Guilleré i que dedicà als Bell-lloc, una nissaga amb llarga continuïtat en la societat gironina dels segles XIV, XV i principis del XVI i que experimentà un procés clar de mobilitat ascendent en el decurs de diverses generacions comptant amb alguns membres força destacats en el panorama polític.⁶⁴ De tota manera, la circumstància feliç de la nissaga, i, tal com reconeix l'autor, una de les principals motivacions de la recerca, és el fet que se'n conservés l'arxiu patrimonial dipositat al fons Mercader-Bell-lloc (antigament a l'Arxiu Històric Municipal de Cornellà de Llobregat i en l'actualitat a l'Arxiu Nacional de Catalunya) i, en una part menor, a l'Arxiu Capitular de Barcelona.⁶⁵ Fernández Trabal, per tant, explotà exhaustivament aquest corpus documental complementant-lo amb

⁶¹ C. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV...*, vol. II, p. 247-338, 415-467. Una ampliació de l'anàlisi en l'àmbit de l'exercici del càrrec de jurat per part de la franja política de la mà major es troba a: C. GUILLERÉ, "Les élites urbaines catalanes à la fin du Moyen Âge: l'exemple géronais", a *Les élites urbaines au Moyen Âge*, XXVIIe Congrès de la SHMES (Rome, May 1996), Paris: Publications de la Sorbonne-École Française de Rome, 1997, p. 269-285.

⁶² Més enllà de casos com les famílies Sunyer, Sitjar, Estruç, Bordils o De la Via il·lustrats en els treballs citats a la nota anterior, l'única que dona peu a un petit treball monogràfic és la dels Sarriera, l'ascens social dels quals, de fet, està íntimament lligat a la pràctica mèdica: Christian GUILLERÉ "Une famille de médecins géronais au XVe siècle: Les Sarriera", *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 26 (2005), Homenatge a la professora dra. Carme Batlle i Gallart, p. 677-691.

⁶³ Vegeu notes 106 i 107.

⁶⁴ Josep FERNÁNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona 1267-1533*, Barcelona-Girona, Ajuntament de Girona; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

⁶⁵ J. FERNÁNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval...* p. 11-12.

cerques més puntuals a l'Arxiu Reial (ACA), a l'Arxiu Municipal de Girona i als fons notariais d'aquesta ciutat. En qualsevol cas, segons valoraren molts investigadors en el moment de la publicació del treball, l'estudi d'un cas tan ben documentat suposà abordar debats i temes que havien quedat relativament oblidats en la historiografia catalana.⁶⁶

Val la pena assenyalar un parell d'elements fonamentals de la monografia de la família Bell-lloc. Tot resseguint la trajectòria de les branques principals de la nissaga, s'aporten exemples molt il·lustratius dels afers de mercaders del segle XIV i de les seves estratègies d'inversió en distints àmbits, així com l'evolució que experimentaren aquestes estratègies. En part com a conseqüència del tipus preponderant de documentació que es conserva normalment en arxius patrimonials, es posa un gran èmfasi en les possessions immobiliàries, d'aquí que la tesi constitueixi una aportació excel·lent al tema sempre complex de les relacions camp-ciutat. Així i tot, també es demostra la importància, com a mínim en certes etapes, de les activitats comercials i creditícies. En aquest darrer àmbit, són interessants informacions que s'aporten sobre la participació de membres de la família en l'aparell fiscal vinculat al patrimoni regi i en el mercat de deute públic emès per la universitat de la mateixa Girona i d'altres corporacions del seu bisbat.

Paral·lelament, el fet que molts primogènits Bell-lloc ocupessin càrrecs municipals o, fins i tot, al si de l'administració reial delegada al territori obliga l'autor a un esforç de contextualització a propòsit del funcionament d'aquestes institucions.⁶⁷ I, en aquesta línia, es tracen suggeridores hipòtesis interpretatives per explicar el sentit de les aliances dins de la comunitat política local i les concomitàncies d'aquestes amb les estratègies matrimonials

⁶⁶ Per a una ressenya general de l'obra: Lluís TO FIGUERAS, "L'oligarquia urbana baix-medieval a través d'una família de Girona", *Plecs d'Història Local*, 64 (juliol-agost 1996), p. 43-44. A propòsit d'un dossier que se li dedicà a la *Revista d'Història Medieval* en què diversos autors la comentaren des del punt de vista de la importància dels arxius patrimonials (Pere Gifre), de la història agrària (Eva Serra), de l'anàlisi dels grups dirigents a la Catalunya moderna (Àngel Casals) i de la mobilitat social (Paulino Iradiel): Paulino IRADIEL MURUGARREN et alii, "Història urbana i història rural: a propòsit de l'obra de J. Fernández Trabal", *Revista d'Història Medieval*, 9 (1998), p. 217-260.

⁶⁷ Val a dir, en aquest sentit, que es recolza sovint en una recerca inèdita sobre la institució municipal de Girona durant els darrers segles medievals que no ha estat mai possible localitzar i consultar en les biblioteques universitàries catalanes: Dolors BASTIT GUDAYOL, *Organització del municipi gironí en els segles XIII-XV*, Barcelona: I Màster en arxivística, UAB-AAC, 1990.

i socials en general de la família. De resultes d'indagar en els casaments del grup familiar objecte d'estudi també es posen les bases per a l'anàlisi d'altres famílies amb qui enllaçaren. Malgrat tot, segons ja ha observat algun autor, el gran repte pendent d'aquesta exhaustiva dissecció de la família Bell-lloc és el de valorar la seva representativitat, és a dir, veure si l'ascens social que experimentà la seva línia troncal fou comuna o, per contra, una excepció en el context de la Girona i la Catalunya dels segles XIV i XV.⁶⁸

NOUS CAMINS DES DE LA DÈCADA DE 1990

La tríada d'historiadors de capçalera sobre la Girona baixmedieval que acabem de comentar no hauria d'ocultar els avenços fets de la dècada de 1990 ençà en àmbits diversos que reforcen encara més el sòlid substrat historiogràfic. Es procurarà presentar-los d'acord amb l'objecte d'estudi principal i assajant-ne una selecció de la bibliografia més destacada, que s'ha multiplicat durant la darrera dècada i segurament anirà en augment en tractar-se en la gran majoria de casos d'historiadors i historiadores que segueixen en actiu.

Sigui com sigui, es pot començar destacant una tasca d'edició documental fruit d'un projecte institucional, la campanya duta a terme durant les tres últimes dècades des de l'Arxiu Municipal de Girona seguint el treball d'il·lustres predecessors al capdavant d'aquest servei de l'administració local com Julián de Chía o Lluís Batlle. Al llarg d'aquesta etapa, en el marc d'una col·laboració amb la Fundació Noguera i seguint els criteris de les col·leccions de referència d'aquest patronat, s'han conclòs edicions completes (amb estudis introductoris, malgrat la falta de recerques de conjunt sobre aquest àmbit de producció documental per al conjunt de Catalunya) dels tres cartularis municipals: el més antic, el *Llibre Verd* (missió que assumí el mateix C. Guilleré) i els dos successivament posteriors, els anomenats *Llibre Vermell* i

⁶⁸ Ll. TO FIGUERAS, "L'oligarquia urbana baix-medieval...", p. 44. Encara que J. Fernández Trabal no prosseguí l'estudi d'altres famílies de l'elit gironina, constitueix un autor de referència en l'estudi del segment superior de la societat catalana baixmedieval: Josep FERNÁNDEZ TRABAL, "De 'prohoms' a ciudadanos honrados: Aproximación al estudio de las elites urbanas de la sociedad catalana bajomedieval (s. XIV-XV)", *Revista d'història medieval*, 10 (1999), p. 331-370.

Llibre Groc.⁶⁹ La paleògrafa Maria Josepa Arnall endegà l'edició de la col·lecció completa de lletres rebudes per la corporació municipal dels successius reis, membres de la família reial o alts càrrecs de l'administració règia entre finals del segle XIII i inicis del segle XVIII.⁷⁰ Alhora, s'elaborà un catàleg exhaustiu dels pergamins conservats a l'Arxiu Municipal, cosa que implica el conjunt dels conservats en el fons històric propi del govern municipal, amb incorporacions posteriors d'origen divers.⁷¹

Igualment cal fer referència a les recerques dedicades a la important comunitat jueva que florí a la ciutat. Segons hem assenyalat, es tracta d'un element de gran interès des dels orígens de l'eclosió d'una línia consistent d'historiadors locals a finals del segle XIX i que ha continuat en el punt de mira de pràcticament tots els autors que han treballat sobre la ciutat de l'Onyar a la baixa edat mitjana. Clarament s'ha avançat molt respecte d'una col·lecció ja notable de treballs anteriors a 1990 que es recollien en un volum coordinat per l'hebraïsta David Romano.⁷² Una trajectòria d'estudis que també es veié reforçada pel buidatge de notícies documentals com la que

⁶⁹ Christian GUILLERÉ (ed.), *Llibre Verd de la ciutat de Girona (1144-1533)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2000; Griselda JULIOL ALBERTÍ (ed.), *Llibre Vermell de la ciutat de Girona (1188-1624)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2001; Anna GIRONELLA DELGÀ (ed.), *Llibre Groc de la ciutat de Girona (1386, 1596-1702)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2007.

⁷⁰ M.J. ARNALL JUAN (ed.), *Lletres reials a la ciutat de Girona (1293-1515)*, Girona: Ajuntament / Barcelona: Fundació Noguera, 2000, 4 vols.

⁷¹ Joan BOADAS RASET, Lluís-Esteve CASELLAS SERRA (dirs.), *Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona (1144-1862)*, Girona: Ajuntament-Caixa de Girona / Barcelona: Fundació Noguera, 2005-2012, 3 vols. Una ressenya sobre aquesta obra en tres volums en què es contextualitza amb la resta d'edicions documentals: Albert REIXACH SALA, "Ressenya de Joan Boadas Raset, Lluís Casellas Serra (dir.), Catàleg... *Anuario de Estudios Medievales*, 41/1 (2011), p. 432-434. Totes aquestes edicions o compilacions de registres, confrontades amb còpies digitals dels registres originals, es troben disponibles actualment a la pàgina de l'arxiu municipal gironí (en concret, a la pestanya anomenada "Documents singulars") dins del Servei de Gestió Documental, Arxius i Publicacions de l'Ajuntament de Girona: <https://www.girona.cat/sgdap/cat/index.php> (consulta el 10 de juliol de 2024).

⁷² David ROMANO (coord.), *Per a una història de la Girona jueva*, Girona: Ajuntament de Girona, 1988, 2 vols.

se centrà en els arxius municipals i diocesà a inicis del decenni de 1990.⁷³ La renovació l'han encapçalada Jaume Riera Sans (1914-2018) i Sílvia Planas. El primer s'especialitzà en l'estudi de la comunitat, sobretot, des de l'àmplia perspectiva que n'ofereixen els fons de l'arxiu reial.⁷⁴ La segona, en canvi, ha fet contribucions de relleu amb una atenció especial al col·lectiu femení de l'aljama.⁷⁵ Alhora, s'han dedicat estudis recents als manuscrits hebreus.⁷⁶ Alhora, s'han obert noves perspectives per mitjà del *desembarcament* de medievalistes nord-americanes: sobretot, Sarah Ifft Decker, Alexandra

⁷³ Gemma ESCRIBÀ BONASTRE i M. Pilar FRAGO PÉREZ, *Documents dels jueus de Girona (1124-1595): Arxiu Històric de la Ciutat; Arxiu Diocesà de Girona*, Girona: Ajuntament de Girona, 1992. En realitat, aquesta pacient tasca de recollida de notícies inèdites sobre jueus realitzat a l'Arxiu Diocesà i al de la ciutat representa, al capdavant, un dels principals treballs de buidatge del conjunt de les sèries pròpies de l'administració municipal gironina duts a terme fins ara.

⁷⁴ Jaume RIERA SANS, "Els avalots del 1391 a Girona", a *Jornades d'Història dels jueus a Catalunya*, Actes, Girona, abril 1987, Girona: Ajuntament de Girona, 1990, p. 95-159; Jaume RIERA SANS, *Els jueus de Girona i la seva organització: segles XII-XV*, Girona: Patronat Call de Girona, 2012.

⁷⁵ Entre d'altres: Sílvia PLANAS MARCÉ, "La memoria del Call: Història de la Girona jueva", a *La comunitat jueva a la Girona medieval, XII Cicle de Conferències "Girona a l'abast"*, Girona: Col·legi Bell-lloc, 2007, p. 129-183; Eadem, "Only that which I have lost is now mine forever": the memory of names and the history of Jewish and converso women in Medieval Girona", a Carmen Caballero Navas, Esperanza Alfonso Alos (coords.), *Late medieval Jewish identities: Iberia and beyond*, Londres: Palgrave, 2010, p. 107-122; Eadem, "Na Goig fa testament: les darreres voluntats d'una dama jueva de la Girona medieval", *Afers: fulls de recerca i pensament*, 27/73 (2012), p. 513-534; Eadem, "La otra mitad del call. Mujeres e historia en el Museo de Historia de los Judíos. Girona: trazar perfiles femeninos", a Ángela Muñoz Fernández, Marta del Moral Vargas (coords.), *Cultura material e historia de las mujeres*, Granada: Comares, 2020, p. 193-222. A les contribucions de S. Planas també cal sumar-ne algunes a càrrec de Lídia Donat i Teresa Aleixandre, com ara: Lídia DONAT PÉREZ, "La relació dels jueus de Girona amb la terra", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 42 (2001), p. 201-210; Teresa ALEIXANDRE SEGURA, "Dones jueves a la Girona baixmedieval. Pràctiques matrimonials i activitats econòmiques", *Afers: fulls de recerca i pensament*, 27/73 (2012), p. 501-512.

⁷⁶ Esperança VALLS PUJOL, "L'impost sobre la renda de l'any 1427 (sobre la declaració dels guanyos de 1426) o l'"egualtat dels guanyatges" de la comunitat jueva de Girona", *Materia giudaica*, 17/18 (2012/13), p. 263-280; Eadem, *Els fragments hebreus amb aljames catalanes de l'Arxiu Històric de Girona: estudi textual, edició paleogràfica i anàlisi lingüística*, Girona: Universitat de Girona, tesi doctoral inèdita, 2016.

Guerson i Dana Wessell Lightfoot.⁷⁷ Tot plegat ha donat un nou impuls a la comunitat jueva com a cas de referència en l'estudi de les minories a la península Ibèrica i, fet i fet, l'Occident medieval.

D'altra banda, seguint un altre focus historiogràfic ben actiu des de mitjan segle XX com són els arxius capitular i diocesà, sobresurt, i mereixeria un balanç bibliogràfic específic, la recerca de l'arxiver Josep Maria Marquès Planagumà (1939-2007). Se li ha de reconèixer, en primer terme, l'enorme empena en la seva funció d'ordenació i custòdia del segon dipòsit esmentat i l'elaboració d'exhaustius inventaris i catàlegs de les principals sèries diocesanes, així com la publicació de multitud de dades a través de l'edició i comentari documentals.⁷⁸ Podem destacar, entre molts altres, l'edició de nombrosos cartularis, diplomataris o el projecte, de moment aturat, d'edició dels registres de lletres episcopals, una tasca conjunta amb Jaume de Puig i Oliver, en què no s'ofereixen simples transcripcions, sinó que s'omplen tots els documents d'infinites referències en notes en què es creuen informacions extretes de diverses sèries i registres del mateix Arxiu Diocesà. Aquestes notes, ben mirat, confereixen un material valuosíssim per a futurs estudis

⁷⁷ Pel que fa a la monografia principal de la primera on inclou els casos de les comunitats jueves de Girona, Castelló d'Empúries i altres del conjunt de Catalunya: Sarah IFFT DECKER, *The Fruit of Her Hands: Jewish and Christian Women's Work in Medieval Catalan Cities*, Filadèlfia: Penn State University Press, 2022. Quant a les segones, entre altres publicacions recents: Alexandra GUERSON, Dana WESSELL LIGHTFOOT, "Crises and community: Catalan Jewish women and converses in Girona, 1391-1420", *Tamid: Revista Catalana Anual d'Estudis Hebraics*, 14 (2019), p. 91-130; Alexandra GUERSON, Dana WESSELL LIGHTFOOT, "Mixed marriages and community identity in fifteenth-century Girona", a Michelle Armstrong-Partida, Alexandra Guerson, Dana Wessell Lightfoot (eds.), *Women and community in Medieval and Early Modern Iberia*, Lincoln: University of Nebraska Press, 2020, p. 132-150; Alexandra GUERSON, Dana WESSELL LIGHTFOOT, "Complicated Lives and Collaborative Research: Mapping the Effects of Conversion to Christianity on Jewish Marriage Practices in Late Medieval Girona", *Medieval People*, 36/1 (2021). Altres autores procedents de l'acadèmia nord-americana com Paola Tartakoff també han utilitzat, a través de fonts primàries i sobretot secundàries, exemples vinculats a la comunitat jueva de Girona en els seus estudis.

⁷⁸ Remetem a l'extensa bibliografia de l'autor pels múltiples exemples d'edicions documentals, catàlegs i inventaris: Isabel JUNCOSA GINESTÀ, "Bibliografia de Mn. Josep M. Marquès i Planagumà", a *Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès*, Barcelona: Diputació de Girona; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010, p. 673-684.

prosopogràfics del clergat gironí i altres sectors socials, fins i tot.⁷⁹ Al mateix temps, Marquès revitalitzà temes que transcendeixen la història eclesiàstica i el marc estricte de la ciutat de Girona per estendre's al conjunt del bisbat com el món de les confraries o de l'ensenyament.⁸⁰ Marquès també feu altres aportacions que han passat més aviat desapercebudes però que apunten a fenòmens d'interès com el crèdit jueu a Girona a inicis del segle XV, alhora que sobre certs formularis d'ús per a escriptors.⁸¹

S'ha esmentat Jaume de Puig i Oliver com a col·laborador de J.M. Marquès Planagumà. Malgrat això, aquest especialista en història de la filosofia i la religió, com a part de la recerca dedicada al pensament de la Catalunya baixmedieval, s'ha ocupat de figures rellevants del món que ens ocupa, de gironins "esclarits" (seguint la terminologia de Carles Rahola) com Francesc Eiximenis o Nicolau Eimeric, a més de fer aportacions importants sobre la cultura i els manuscrits i biblioteques de la Girona dels segles XIII-XV (en alguns duent molt enllà línies obertes per Ll. Batlle), així com sobre diverses institucions eclesiàstiques gironines com precisament el convent dominicà del qual fou membre Eimeric.⁸² Recordem, així mateix, que l'estudi

⁷⁹ Josep M. Marquès Planagumà i Jaume de Puig i Oliver (eds.), *Lletres del bisbe de Girona, segle XIV*, vol. I, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Facultat de Teologia de Catalunya; Ajuntament de Girona, 2007. Una prova del potencial que ofereixen algunes de les pistes suggerides per Marquès en les seves obres d'edició a Miriam CABRÉ, Albert REIXACH SALA, "Un cercle poètic al bisbat de Girona de 1250-1280: pistes documentals", *Anuario de Estudios Medievales*, 53/2 (2023), p. 515-546.

⁸⁰ Josep M. MARQUÈS PLANAGUMÀ, "Confraries medievals del bisbat de Girona", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 34 (1994), p. 335-375; Idem, "Ensenyament al bisbat de Girona fins a la Il·lustració", *Arxiu de textos catalans antics*, 12 (1993), p. 273-301.

⁸¹ Respectivament: Josep M. MARQUÈS PLANAGUMÀ, "Nota sobre crèdits de jueus de Girona, 1418-1420", a *Jornades d'història dels jueus a Catalunya...*, p. 333-338; Idem, "Un formulari de lletres de la cúria eclesiàstica de Girona, s. XV", *Arxiu de textos catalans antics*, 10 (1991), p. 319-334.

⁸² Entre d'altres: Jaume DE PUIG OLIVER, "Nicolás Eymerich, un inquisidor discutido", a Wolfram Hoyer (ed.), *Praedicatorum Inquisitores. The Dominican and the Mediaeval Inquisition. Acts of the 1st International Seminar on the Dominicans and the Inquisition*, vol. 1, Roma: Angelicum University Press, 2004, p. 545-594; Idem, "Documentació arxivística de Sant Domènec", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 57 (2016), p. 405-416; Idem, "Sant Domènec i la inquisició", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 57 (2016), p. 121-154; Idem, "Notes sobre la biblioteca de Sant Feliu de Girona", *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 32 (2017-2019), p. 545-653; Idem, "Els inventaris de l'Hospital de la Seu dels anys 1353 i 1362: amb l'inventari de la seva biblioteca", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 61 (2020), p. 161-218; Idem, *Catàleg dels manuscrits de les obres de Francesc Eiximenis, OFM, conservats en biblioteques públiques*. 2: Addenda i taules, Barcelona, 2021.

del convent coetani de Sant Francesc va ser l'objecte, durant les darreres dècades del segle passat, de la medievalista anglesa Jill Webster, especialista en els ordes mendicants a la península Ibèrica.⁸³ En aquest àmbit, a més, no es pot perdre de vista la consagrada línia d'estudis entorn de l'esmentat Francesc Eiximenis que encapçalen des de la Universitat de Girona els filòlegs Xavier Renedo i Sadurní Martí.⁸⁴

A temàtiques similars dedicà treballs Eduard Sierra Valentí (1940-2014), que s'endinsà en diversos fons fins llavors poc explotats de l'Arxiu Diocesà extraient-ne informacions tocants, en especial, a qüestions de criminalitat religiosa o laica o a sectors marginals de la Girona dels segles XIV-XVI, a banda d'iniciar-se en algunes sèries primerenques de l'arxiu municipal.⁸⁵ I, més recentment, l'estudi de les institucions religioses i de la cultura també ha atret l'atenció d'Elvis Mallorquí, que, com a autor de referència per al conjunt de la diòcesi medieval i l'organització econòmica de l'Església, ha completat estudis sobre ens religiosos de la capital episcopal, amb vastes edicions documentals com la dedicada al monestir de Sant Pere de Galligants i també treballs a d'altres cenobis com Sant Daniel, a més de recerques sobre l'impacte de la invasió francesa de 1285, cèlebre en l'imaginari sobre la Girona

⁸³ Jill R. WEBSTER, "Col·lecció de documents del convent de Sant Francesc de Girona (1224-1399)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 28 (1986), p. 27-86; continuacions a *Ibidem*, 29 (1987), p. 141-226, 30 (1988-1989), p. 141-226.

⁸⁴ Sense entrar en les edicions de l'obra eiximeniana, remetem a l'obra col·lectiva més recent coeditada per ambdós autors sobre la figura i l'obra del menoret gironí i on s'aporten noves informacions sobre els vincles d'Eiximenis amb la seva ciutat natal: Sadurní MARTÍ CASTELLÀ, Xavier Renedo PUIG (eds.), *Francesc Eiximenis: vida, obra i transmissió*, Girona: Universitat de Girona, 2021.

⁸⁵ Sobre la seva figura: Diversos autors, "Eduard Sierra Valentí (in memoriam)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 56 (2015), p. 463-466. Uns quants dels nombrosos treballs que publicà durant la primera dècada i escaig del present segle: Eduard SIERRA VALENTÍ, "Processos per incontinència, concubinatge i abusos en l'Arxiu Diocesà de Girona (I. Processos medievals, 1319-1360. II. Processos moderns 1548-1629)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 48 (2007), p. 83-126; Idem, "Captius de sarraïns. Llicència per a demanar caritat dels bisbes de Girona (1376-1415)", *Anuario de estudios medievales*, 38/1 (2008), p. 385-428; Idem, "Ser esclau a la Girona medieval: 1369-1486", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 54 (2013), p. 337-360; Idem, "Conversos jueus i musulmans a Girona: un drama medieval a través del registre de llicència per demanar caritat de la cúria episcopal (1370-1454)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 55 (2014), p. 181-210. Val la pena destacar que E. Sierra inicià una obra d'edició dels primers volums amb correspondència enviada pels jurats de la ciutat de Girona que de moment no ha vist la llum.

medieval.⁸⁶ També ha impulsat noves línies d'investigació, per ara inèdites, com la que li ha permès reconstruir amb una precisió sense precedents un grup de beguins a la Girona d'inicis del segle XIV.⁸⁷

Amb relació encara al món de l'Església, a ningú escapa que l'estudi de la catedral de Girona constitueix una veritable pedrera en constant explotació, en especial pel que fa a les fases constructives del tres-cents i el quatre-cents. Per a l'extensa bibliografia sobre el tema, es pot veure la síntesi que n'ofereix Marc Sureda l'any 2004 i en part superada per contribucions d'autors com P. Freixas que s'assenyalaran més endavant.⁸⁸ Igualment s'han fet avenços en els darrers anys a propòsit d'una institució caritativa cabdal com és l'Almoina del Pa de la seu, objecte d'estudi principal de Rosa Lluch Bramon.⁸⁹ També es coneixen molt millor altres institucions com l'Hospital Nou, pel que fa

⁸⁶ Elvis MALLORQUÍ GARCIA, "Conflictes pels drets parroquials de la ciutat de Girona, segles XIII i XIV", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 45 (2004), p. 379-402. L'estudi de la parròquia, objecte de la seva tesi doctoral, també el portà a l'anàlisi del delme, un element fonamental per a les arquees de l'Església i les finances del conjunt de grups privilegiats, incloent-hi les elits urbanes de la ciutat de Girona: Idem, *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII-XIV*, Barcelona: Fundació Noguera, 2011; Idem, *El Llibre Verd del bisbe de Girona (1362-1371)*, Girona: Diputació de Girona, 2011. Per altra banda, sobre cenobis gironins: Idem (ed.), *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere de Galligants (911-1300)*, 2 vols, Barcelona: Fundació Noguera, 2013; Idem, "Un monestir enmig de les fetores rierie". Sant Pere de Galligants, segles X-XIV", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 57 (2016), p. 315-328; Idem, "La imposició de la clausura al monestir de Sant Daniel de Girona, 1300-1370", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 52 (2011), p. 243-288; Idem, "Danys col·laterals de la invasió francesa del 1285: recull de notícies procedents de les terres gironines", a Josep Antoni Aguilar Àvila, Sadurní Martí Castellà, Xavier Renedo Puig (coords.), *Dits, fets i veres veritats: estudis sobre Ramon Muntaner i el seu temps*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019, p. 283-318. Sobre la importància de l'episodi de 1285 en l'imaginari secular dels setges de Girona: Josep CLARA RESPLANDIS, *La Clau del regne: Girona, setges i mites*, Barcelona: Rafael Dalmau, 2008.

⁸⁷ Elvis MALLORQUÍ GARCIA, *Beguins a Girona: orígens, persecució i aniquilació d'un grup herètic durant les Corts de 1321*, Col·lecció Patronat Francesc Eiximenis, Girona: Diputació de Girona, en premsa.

⁸⁸ Marc SUREDA JUBANY, "La catedral de Girona, matèria històrica. Historiografia a l'entorn de la seu (s. XVII-XXI)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 45 (2004), p. 69-109.

⁸⁹ Entre d'altres treballs de la mateixa autora: Rosa LLUCH BRAMON, *Els remences: La senyoria de l'Almoina de Girona als segles XIV i XV*, Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines-Centre de Recerca d'Història Rural, 2005.

al període anterior al segle XVII, analitzat, bo i superant síntesis prèvies, per Anna Gironella, de fet, autora de referència per al conjunt de la xarxa hospitalària i assistencial de la ciutat.⁹⁰

Simultàniament, la producció historiogràfica gironina ha progressat molt en camps com el de l'urbanisme a partir de l'aplicació de mètodes propis de l'arqueologia urbana, però en què tenen també un paper important les fonts documentals, en moltes etapes principalment les vinculades a registres dels arxius capitular i diocesà. Així, gràcies a l'equip d'investigadors especialistes en arqueologia encapçalat pels professors Josep Maria Nolla i Josep Canal Roquet (1920-2013) i integrat també per Eduard Canal i Jordi Sagrera, s'ha articulat la col·lecció titulada Història Urbana de Girona. Si bé l'any 2010 es confeigí una síntesi del que aportaven els volums apareguts fins llavors, la sèrie continua en creixement constant.⁹¹ Ara suma fins a 13 títols, els més recents dels quals són els dedicats a l'Areny i a Pedret.⁹² L'equip esmentat complementa en alguns casos concrets altres recerques paral·leles com les dedicades per Lluís To a l'inici del creixement urbà a la ciutat.⁹³ Alhora, l'obra que han dut a terme marca un punt d'inflexió respecte d'un element patrimonial de Girona amb tradició historiogràfica pròpia, les muralles que, com s'ha observat, arrencava amb l'estudi pioner d'Emili Grahit i que amb el

⁹⁰ De manera concreta sobre l'Hospital Nou: Anna GIRONELLA DELGÀ, *L'Hospital de Santa Caterina de Girona: un model de racionalització de la caritat (de mitjan segle XIV al segle XV)*, Girona: Universitat de Girona, Treball de recerca de doctorat inèdit, 2002. Per a treballs més recents sobre el conjunt de la xarxa assistencial, per exemple: Anna GIRONELLA DELGÀ, "Els antics hospitals de Girona: diferències i semblances, segles X-XV", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 61 (2020), p. 49-76.

⁹¹ Josep CANAL et alii, *Atles d'Història Urbana de Girona, segles VI aC – XVI*, Girona: Ajuntament de Girona, 2010.

⁹² Josep M. NOLLA et al., *L'Areny de Girona, segles (XI-XV): la formació del cor econòmic de la ciutat medieval*, Girona: Ajuntament de Girona, 2019; Eduard CANAL et al., *El barri de Pedret: dels orígens al final de l'edat mitjana*, Girona: Ajuntament de Girona, 2020.

⁹³ Lluís TO FIGUERAS, "La seigneurie dans une ville médiévale: le développement de l'emphytéose à Gérone au XIIe siècle", a Philippe Sénac, *Histoire et archéologie des terres catalanes au Moyen Âge*, Perpinyà: Presses Universitaires de Perpignan, 1995, p. 229-251.

pas del temps s'ha anat nodrint d'altres contribucions com les fetes des de la història de les imatges per part de David Iglésias.⁹⁴

Al mateix temps, han estat molt rellevants per al coneixement de la Girona baixmedieval les aportacions realitzades en les darreres dècades en l'àmbit de l'arquitectura, les arts constructives i la producció artística. Destaquen els nombrosos treballs de Pere Freixas i Sandrine Víctor. Els del primer, en especial, sobre el conjunt de la producció artística gironina dels segles XIV i XV, els recintes de muralles, els ponts o l'obra de l'església de Sant Feliu.⁹⁵ Treballs que han aparegut en paral·lel a recerques com les de Joan Valero i Joan Molina sobre temàtiques similars i en relació, sobretot, amb la catedral.⁹⁶ Quant a S. Víctor, les seves contribucions s'han centrat en el món de la construcció del segle XV, les quals, en la línia del seu director Christian Guilleré, han fet que Girona es posicionés en el panorama historiogràfic

⁹⁴ David IGLÉSIAS FRANCH, *La muralla de Girona: dels orígens a l'enderrocament*, Girona: Ajuntament de Girona-Institut d'Estudis Gironins, 2003. Autors com Iglésias i d'altres que se n'han ocupat s'han pogut servir de l'aportació feta per Josep M. MADURELL: "Las obras de las murallas de Gerona (1362-1685). Notas documentales para su historia", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. 17 (1964-65), p. 331-372. El mateix historiador i arxiver barceloní també havia fet una contribució documental important per a l'estudi de la lleuda reial, a la qual pogueren recórrer autors com C. Guilleré o J. Fernández Trabal: Idem, "La lezda de Gerona (contribució a su estudio)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 19 (1968), p. 65-106.

⁹⁵ Pere FREIXAS CAMPS, "Girona medieval: muralles i ponts", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 25/1 (1979), p. 395-406; Idem, *L'art gòtic a Girona, segles XIII-XV*, Girona: Institut d'Estudis Catalans-Institut d'Estudis Gironins, 1983; Idem, *La basílica de Sant Feliu. Primera catedral de Girona*, Girona: Ajuntament, 2016. Entre altres nombrosos treballs dels darrers deu anys: Pere FREIXAS CAMPS, "Un moravià a la Girona del segle XV, Rotllí Gautier, remogut del càrrec de mestre major de la catedral", *Lambard: Estudis d'art medieval*, 27 (2016-2018), p. 217-239; Idem, "El "Front" de la Pia Almoina de Girona: els projectes de 1379 i devers 1425", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 61 (2020), p. 219-252; Idem, "Els Mieres, mestres pedrers de Girona", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 62 (2021), p. 135-157; Pere FREIXAS CAMPS, Sandrine VÍCTOR, "Exèquies reials a Girona: cerimonial i escenografia efímera", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 63-64 (2023), p. 151-191.

⁹⁶ Joan VALERO MOLINA, "La situació artística de Girona durant el primer quart del segle XV", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 49 (2008), p. 567-594; Joan MOLINA FIGUERAS, "Arnau de Montrodon y la catedral de San Carlomagno. Sobre la imagen y el culto al emperador carolingio en Gerona", *Anuario de Estudios Medievales*, 34/1 (2004), p. 417-456; Idem, "De genere militari ex utroque parente": la nobleza eclesiàstica y los inicios de la catedral gòtica de Gerona", *Anuario de Estudios Medievales*, 37/2 (2007), p. 741-780.

francès convertint-la en un cas de referència en l'estudi de l'edifici o història de la construcció.⁹⁷ En l'àmbit local també es consolidà com una referència de la segona meitat del segle XV, enllaçant amb la cronologia especialment analitzada pel seu mentor.⁹⁸ Ella mateixa ha tutoritzat alguna recerca puntual més recent.⁹⁹ Sobre l'àmbit de la construcció i el dinàmic sector de l'extracció de pedra nummulítica de Girona (el denominat "marbre blau") mereixen, finalment, un esment destacat tot el que han aportat darrerament Miquel Àngel Fumanal i Josep Maria Gironella.¹⁰⁰

Un altre àmbit en què s'han fet avenços rellevants els últims temps és el de l'estudi del notariat. Medievalistes i historiadors de referència com Josep M. Pons Guri o Maria Teresa Ferrer Mallol, a banda del mateix C. Guilleré, ja havien dedicat investigacions al col·lectiu de notaris que exercia a la

⁹⁷ Sandrine VICTOR, *La construction et les métiers de la construction à Gérone au XVe siècle*, Toulouse: CNRS-Université de Toulouse-Le Mirail, 2008. L'autora ha publicat un nombre considerable d'articles al marge d'aquesta monografia; a tall de mostra: Sandrine VICTOR, "Bâtisseuses de cathédrales?: le travail des femmes dans le secteur de la construction au bas Moyen Âge selon l'exemple de Gérone", *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 40/2 (2010), p. 59-72. En alguns amplia la temàtica cap a qüestions com la gestió dels mercats o la salubritat en el món urbà prenent justament com a referència el cas de Girona i en base a fons de l'arxiu municipal: Sandrine VICTOR, "Réglementer pour protéger? Le livre du mostassaf géronais comme outil de protection du consommateur sur le marché (XVe siècle)", a Judicaël Petrowiste, Mario LAFUENTE GÓMEZ (coords.), *Faire son marché au Moyen Âge: Méditerranée occidentale, XIII-XVIe siècles*, Madrid: Casa de Velázquez, 2018, p. 227-240; Eadem, "Gestion municipale de l'espace urbain: le rôle du mostassaf dans la régulation des pollutions en ville, selon l'exemple catalan au bas Moyen Âge", a Josefina Mutgé, Roser Salicrú, Carles Vela (eds.), *La Corona catalanoaragonesa, l'Islam i el món mediterrani: Estudis d'història medieval en homenatge a la doctora Maria Teresa Ferrer i Mallol*, Barcelona: IMF-CSIC, 2013, p. 697-705.

⁹⁸ Sandrine VICTOR, *La Girona medieval: canvis i ruptures (1460-1519)*, Girona: Servei Municipal de Publicacions de l'Ajuntament de Girona, 2001.

⁹⁹ Pauline BANQ, "Un chantier de fortification géronais: le cas de la construction de la Torre Gironella, en 1411", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 59 (2018), p. 191-212.

¹⁰⁰ Pere FREIXAS CAMPS, Miquel Àngel FUMANAL PAGÈS, "Els Marenya (... 1330-1380): mestres pedrers de Girona", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 60 (2019), p. 195-230; Miquel Àngel FUMANAL PAGÈS, Jordi SAGRERA ARADILLA, *La pedra de Girona: l'esplendor del marbre blau*, Figueres: Brau Edicions, 2022; Josep M. GIRONELLA GRANÈS, *Pere Sacoma (c. 1325-1394) i els picapedrers gironins del segle XIV*, Girona: Institut d'Estudis Gironins, 2023.

notaria reial de la ciutat durant la baixa edat mitjana.¹⁰¹ Des de fa pocs anys, però, comptem amb l'excel·lent tesi doctoral del francès Matthieu Allingri, malauradament encara inèdita, en què, a partir d'un estudi exhaustiu dels fedataris gironins del segle XIV i inicis del XV, estableix una comparació entre el notariat a Catalunya i la Toscana.¹⁰² El mateix Allingri també refeu el catàleg de registres notariais de Girona de la primera meitat del XIV.¹⁰³

Pel que fa a la menestralia o l'artesanat, cal recordar, finalment, una recerca de Sandra Bernato sobre les dècades centrals del segle XV apareguda en dues publicacions paral·leles.¹⁰⁴ Tampoc no hauríem de perdre de vista les aportacions a partir de recerques documentals exhaustives fetes des dels anys 1980 pel polifacètic Josep Clara sobre la prostitució a Girona.¹⁰⁵ També

¹⁰¹ Respectivament: Josep M. PONS GURI, "El conflicte de la notaria de Girona", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* (Homenatge a Lluís Batlle i Prats), 25:1 (1979-80), p. 167-236; Maria Teresa FERRER MALLOL, "Notariat laic contra notariat eclesiàstic: Un episodi de la pugna entre ambdós a Girona (1374-1380)", *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, Miscelánea en honor de J.M. Madurell, V (1977), p. 19-34; Christian GUILLERÉ, "Le notariat catalan au XIVE siècle à travers l'exemple géronais: structures, production et clientèles", a Lucien Faggion, Anne Mailloux i Laure Verdon, *Le notaire: entre métier et espace public en Europe VIIIe-XVIIIe siècle*, Ais de Provence: Publications de l'Université de Provence, 2008, p. 67-84. També s'han aportat novetats per apropar-nos al col·lectiu de notaris de la Girona baixmedieval a Miriam CABRÉ, Albert REIXACH SALA, "La cultura notariale e la ricezione dei *Verses proverbials* di Cerverí: il notaio Ramon Bruguera di Girona (c. 1330-1370)", *Cultura neolatina*, 79, 1-2 (2019), p. 63-100.

¹⁰² Matthieu ALLINGRI, *Le métier de notaire en Europe méridionale à la fin du Moyen Âge: Étude comparée de deux modèles régionaux (Italie communale, pays catalans, v. 1280-1420)*, Lió: Universitat Lumière Lyon 2, tesi doctoral inèdita, 2014. Pel que fa al cas concret de Girona, l'autor ara per ara ha publicat els següents articles: Matthieu ALLINGRI, "Notaires et activité juridictionnelle en Catalogne à la fin du Moyen Âge: l'exemple de la viguerie de Gérone", a Lluís Sales Favà, Albert Reixach Sala (coords.), *Les corts jurisdiccionals a la Corona d'Aragó (s. XI-XVIII)*, Girona: AHR-CRHR, Universitat de Girona, 2022, p. 77-114; Matthieu ALLINGRI, "Un formulaire adapté du style de la cour de Gérone de la fin du XIVE siècle", a Lluís Sales Favà, Albert Reixach Sala (coords.), *Les corts jurisdiccionals ...*, p. 211-271.

¹⁰³ Matthieu ALLINGRI, *Inventari dels protocols notariais de Girona abans de 1349*, Girona: Arxiu Històric de Girona, text inèdit, 2008.

¹⁰⁴ Sandra BERNATO, "Artesania i comerç a Girona (1442-1453)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 50 (2009), p. 69-138. El text es reproduí amb diversos afegits a Sandra BERNATO, *L'artesanía a Girona ...*

¹⁰⁵ Josep CLARA RESPLANDIS, "Les dones públiques de la Girona medieval", *Revista de Girona*, 107 (1984), p. 212-213.

ha traçat perfils d'algunes famílies destacades de la Girona baixmedieval com els Borrassà o autors literaris com Francesc de la Via o Bernat Estruç.¹⁰⁶ Alhora comptem amb contribucions sobre alguns dels grups familiars que integraven el patriciat gironí als segles XIII i XIV gràcies a treballs recents d'Elvis Mallorquí.¹⁰⁷

En definitiva, la salut del medievalisme gironí, fruit de la feina de moltes generacions, és envejable dins del panorama català. Fa uns deu anys se'n va poder oferir un balanç en una exposició impulsada des del Museu d'Història i l'Arxiu Municipal i amb textos que es publicaren en un volum amb la participació de molts dels especialistes citats sobre la Girona baixmedieval, com Christian Guilleré, Pere Freixas, Sílvia Planas, Anna Gironella, Marc Sureda i l'equip format per Josep M. Nolla, Eduard Canal i Jordi Sagrera.¹⁰⁸ Amb tot, la millor notícia és que, una dècada més tard, moltes de les síntesis que s'hi inclouen sobre diversos temes del període baixmedieval a la capital gironina es podrien actualitzar amb aportacions precisades en els darrers paràgrafs respecte del món de la construcció o la producció artística. També es podria fer a partir de nous treballs sobre altres temes com ara el funcionament del govern i de la hisenda municipals, les elits locals, el mercats financers, les desigualtats econòmiques i la mobilitat social o els usos de l'aigua entre els segles XIV i XV.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Josep CLARA RESPLANDIS, "Precisions i nous documents sobre els pintors Borrassà (segles XIV i XV)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 29 (1987), p. 129-142; Idem, "Entorn de la personalitat del poeta Francesc de la Via", *Arxiu de textos catalans antics*, 3 (1984), p. 193-217; Idem, "Aproximació a Bernat Estruç, poeta català del segle XV", *Arxiu de textos catalans antics*, 22 (2003), p. 621-631.

¹⁰⁷ Ens referim als Renall i als Malarç, dels quals es reconstrueixen molts aspectes a Josep M. MARQUÈS PLANAGUMÀ, Elvis MALLORQUÍ GARCIA, *Vilobí d'Onyar a través del capbreu de Ramon Malarç*, Vilobí d'Onyar: Ajuntament, 2019. Altres aportacions poden extreure's de tota la bibliografia consagrada per Mallorquí al repartiment del delme a les terres de Girona, entre d'altres la monografia Idem, *El Llibre Verd del bisbe...*

¹⁰⁸ Joan BOADAS I RASET i SÍLVIA PLANAS MARCÉ (dirs.), *Girona medieval: La clau del regne*, Girona: Ajuntament de Girona, 2014.

¹⁰⁹ A tall de mostra, Albert REIXACH SALA, *Finances públiques i mobilitat social a la Catalunya de la baixa edat mitjana, Girona, 1340-1440*, Madrid: CSIC, 2018; Idem, *Institucions locals i elits a la Catalunya baixmedieval (Girona, 1345-1445)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2019, 2 vols; Idem, *Els usos de l'aigua a la Girona preindustrial: segle XIV-inicis segle XVIII*, Girona: Institut d'Estudis Gironins, 2018; Idem, "Fuentes para el estudio de la desigualdad en la Cataluña bajomedieval: los registros de tallas de la ciudad de Gerona a examen (c. 1360-c. 1540)", *Espacio, Tiempo y Forma. Serie III, Historia Medieval*, 35 (2022), p. 561-596.

BREUS CONSIDERACIONS FINALS

Sigui com sigui, tornem a l'inici recordant el que és el punt de partida bàsic per a la llarga trajectòria d'estudis sobre la Girona de la baixa edat mitjana: la riquesa de les fonts documentals que acumula per a l'anàlisi d'un ventall ampli d'institucions i d'aspectes diversos de l'economia, la societat i la política de l'època. En realitat, ja en els inicis de la seqüència historiogràfica que arrenca a finals del segle XIX s'evidencia una consciència nítida d'aquesta fortalesa. Són molt il·lustratius dos passatges de dos autors la figura i obra dels quals ha estat glossada.

En primer lloc, podem fixar-nos en el plany de Julián de Chía que, en una nota de la seva obra *Bandos y bandoleros*, es queixava que l'Ajuntament no es plantejava contribuir a l'ampliació del corpus documental restituint fins llavors sobre la ciutat medieval finançant investigacions fora de Girona. En concret, es lamentava que l'equip de govern no es plantegés pagar un comissionat per desplaçar-se a l'Arxiu de la Corona d'Aragó a Barcelona a cercar la ingent informació que havia d'haver-hi.¹¹⁰ Amb to menys inconformista o autoexigent, Carles Rahola, a l'obra *La ciutat de Girona*, recordava les valoracions de dues autoritats de la historiografia catalana d'inicis del segle XX com eren Antoni Rubió i Lluch i Joaquim Miret i Sans que havien destacat la importància i gairebé excepcionalitat dels arxius gironins dins del panorama català.¹¹¹

Segurament la continuïtat de les recerques sobre la Girona dels segles XIII-XV passa per una via intermèdia entre aquestes dues actituds. És possible que la ciutat s'hagi consolidat com un observatori privilegiat per a l'estudi de la societat baixmedieval (entre d'altres períodes històrics) en el marc de Catalunya i la Corona d'Aragó i, fins i tot, en el panorama de l'Europa mediterrània o occidental. Malgrat això, el potencial dels diversos fons que custodien els arxius de la ciutat, sense perdre de vista els anomenats arxius "centrals" a què ja ens hem referit, no es pot considerar ni de bon tros esgotat. Amb tota seguretat es continuaran produint investigacions en què Girona rebrà una atenció gairebé monogràfica o constituirà un cas d'estudi axial. Malgrat això, la base fonamental de tot plegat passarà per facilitar (encara més) als investigadors l'accés a les fonts.

¹¹⁰ CHÍA, *Bandos y bandoleros...*, vol. 1, p. 217.

¹¹¹ RAHOLA, *La ciutat de Girona...*, vol. II, p. 29-31.

En aquest sentit, són una referència des de fa anys les generoses campanyes de digitalització per part de l'Arxiu Municipal de sèries cabdals del fons com els llibres d'actes o de negocis del consell (la sèrie coneguda modernament com a Manuals d'acords) o els registres de col·lecta de talles, a banda dels originals dels cartularis i col·leccions de pergamins i lletres reials que, com s'ha explicat, ja havien estat objecte d'obres d'edició o regest. Malauradament, pel que fa a l'altre puntal per a la recerca sobre la Girona baixmedieval, l'extens fons de la notaria reial que durant el període comptava amb una desena de notaris actuant més o menys simultàniament, no hi ha hagut passes clares cap a la digitalització. Els avenços també han estat limitats en la descripció més enllà d'un inventari bàsic dels volums conservats i un catàleg de testaments i inventaris continguts en registres específics d'aquestes tipologies per una part del fons (notaries Girona 01 a 05). En definitiva, potser serà fonamental que aquesta enorme col·lecció de volums notariais, tot i trobar-se en un arxiu que no és de titularitat municipal, acabi concebent-se com un projecte de ciutat.

Amb tot, la ingent tasca de no només inventari, sinó també de catalogació detallada de la documentació continguda en diverses sèries de l'Arxiu Diocesà com les Lletres Episcopals, Notularum o Dotalies segurament sigui un bon mirall per a altres arxius gironins. La perseverança d'alguns dels seus darrers equips d'arxivers, encapçalats per Marquès Casanovas i Marquès Planagumà, ha donat uns fruits inestimables per agilitzar i fer més segura la navegació dins dels mars de documents que acumulen molts fons. I en aquests mars és possible que, ara per ara, continuïn sent més fiables les brúixoles dels índexs temàtics o onomàstics o de les llargues relacions de regestos que els navegadors de vegades sense cobertura que de moment proporcionen eines diverses lligades a la intel·ligència artificial. En tot plegat, però, hi ha molts elements que van més enllà de l'àmbit estrictament historiogràfic, i les preses de decisions per part de les administracions competents malauradament no poden basar-se només en criteris científics.